TƏSVİRİ İNCƏSƏNƏT

DƏRSLİK

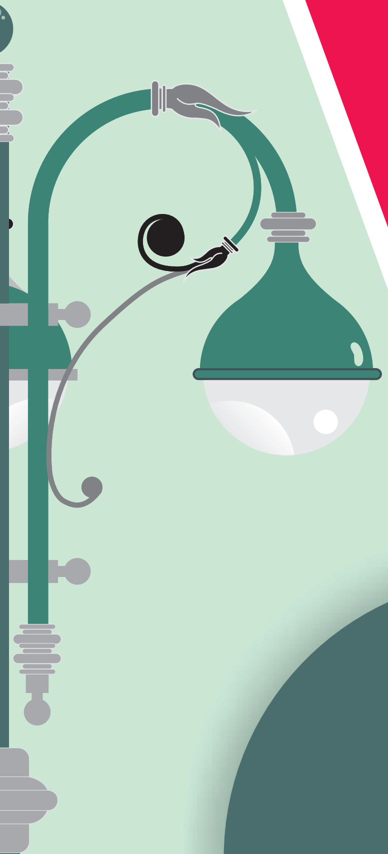

3

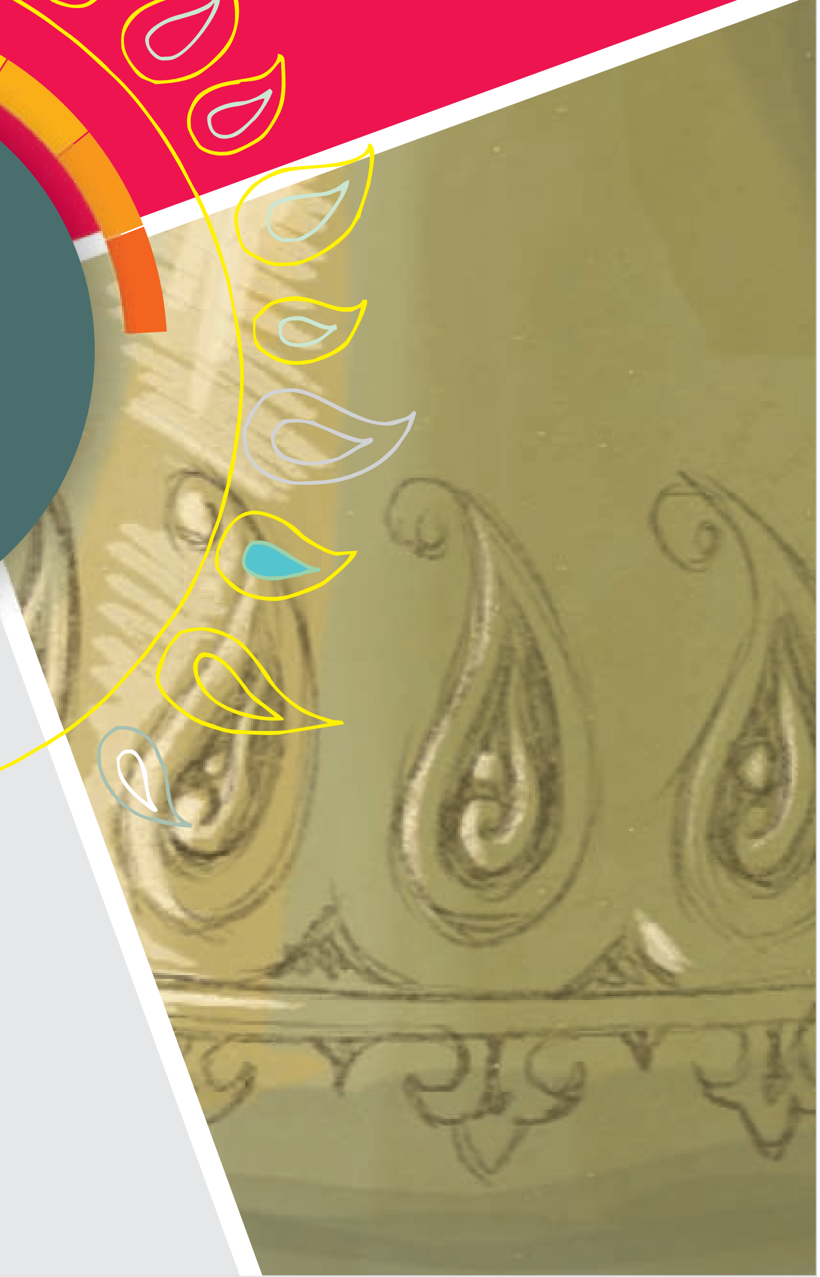

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT HİMNİ

Musiqisi ***Üzeyir Hacıbəylinin,***
sözləri ***Əhməd Cavadındır.***

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadiriz!
Üçrəngli bayrağınla məsud yaşa!
Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hərbə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştaqdır!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

HEYDƏR ƏLİYEV
AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

YEGANƏ CƏLİLOVA
KƏMALƏ CƏFƏRZADƏ

TƏSVİRİ İNCƏSƏNƏT

3

Ümumtəhsil məktəblərinin 3-cü sinfi üçün
Təsviri incəsənət fənni üzrə dərslik

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi bn@bakineshr.az və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınız üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

BAKI NƏŞR

Bakı – 2018

TƏSVİRİ İNCƏSƏNƏT 3

MÜNDƏRİCAT

1 "TƏBİƏTİN EMALATXANASI"NDA

1. Təbiətin rəngi 6
2. Ağ və qara rənglər 8
3. Siluet 10
4. İsti və soyuq kolorit 12
5. Təbiətdə kontrast rənglər. 14
6. Təbiətdə rəngin əhvali-ruhiyyəsi 16
Özünü yoxla 18

2 İNSAN TƏBİƏTDƏN ÖYRƏNİR

7. İnsanın yaratdığı bəzək əşyaları. 20
8. Xalçaları bəzəyən naxışlar 23
9. Evimizdəki qab-qacaq 25
Özünü yoxla 28

3 SƏNƏTKARIN EMALATXANASINDA

10. Formanın müxtəlifliyi 30
11. Yaxın və uzaq 31
12. Təsviri sənətdə kompozisiya 32
13. Mis qablarla natürmort 34
14. Portret və məişət mövzuları 36
15. Azərbaycan sənətkarları. Ə.Hacıyev, B.Mirzəzadə 38
Özünü yoxla 40
16. Rəngkarlıq 41
17. Qrafika. 42
18. Dekorativ-tətbiqi sənət 44
19. Rəssam-illüstrator 46
20. Azərbaycan sənətkarları. N.İsmayılov, M. Mirqasımov 48
Özünü yoxla 50

4 ŞƏHƏRİMİZİN İNCƏSƏNƏTİ

21. Memarlıq inciləri 52
22. Rəssam və teatr 54
23. Küçələrimizin bəzəyi — fənərlər 56
24. Küçə və parkdakı heykəllər 58
25. Park, bağ, bulvar 60
26. Muzeylər 62
Özünü yoxla 64

Ləvazimat və tapşırıqlar

Müzakirə, intellektual diskussiya

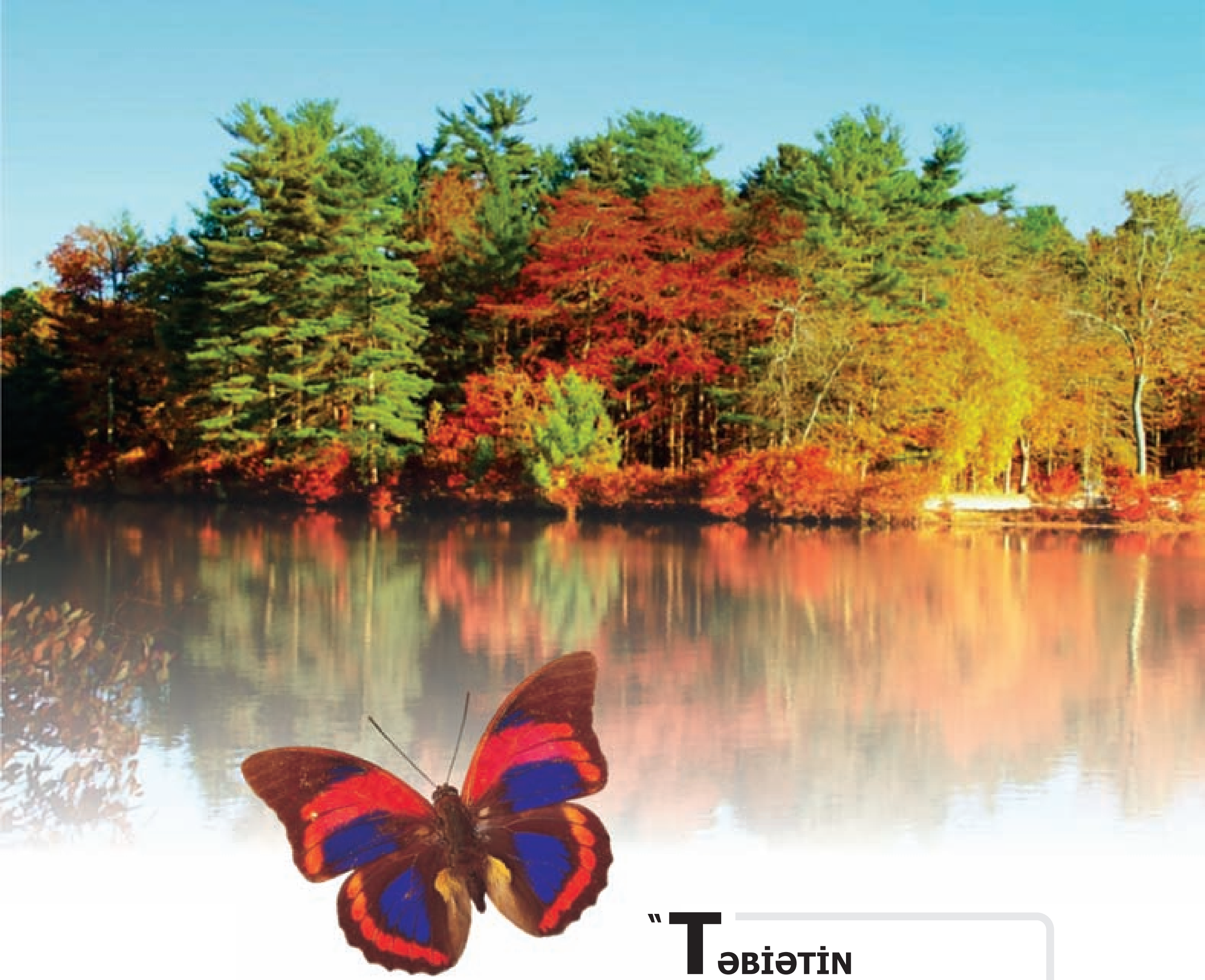

1

"TƏBİƏTİN EMALATXANASI"NDA

Dünyanı gözəlləşdirmək istəyənlər təbiətlə daim təmasda olurlar.

Təbiətin gözəlliyini görmək və onu öyrənmək ətraf aləmi dərk etməyə kömək edir.

1 TƏBİƏTİN RƏNGİ

Təbiət müxtəlif rəng çalarları ilə zəngindir. Parlaq, əlvan rənglərə və bu rənglərin qarışığına təbiətin bütün fəsillərində rast gəlinir.

Təbiət bu rənglərlə çiçəkləri, gülləri, kəpənəklərin qanadlarını, quşların lələklərini də boyayır.

MÜŞAHİDƏ ET

Qəhvəyi, narıncı rənglər

Yaşıl, qəhvəyi və **narıncı** rənglər

Çəhrayı, sarı, yaşıl və **ağ** rənglər

Müşahidə etdiklərinin rəng tərkibi haqqında danış.

Günəbaxanın rəng tərkibi haqqında nə demək olar?

Bənövşəyi, yaşıl rənglər

Sarı və **yaşıl** rənglər

Xatırla

Rənglər əsas və qarışıq olur.

Qarışıq rənglər və onların rəng tərkibi haqqında danış.

Quaş, pastel təbaşirlər

Yay fəslini təsvir et. Təbiətdə qarışıq rənglərdə olanları öz rəsmində göstərməyə çalış. Obyektlərin rəng tərkibi haqqında danış.

- Ətrafda hansı rəngi daha çox görmək olar?
- Təbiətdə rəngin rolu nədən ibarətdir?

2 AĞ VƏ QARA RƏNGLƏR

Təbiətdə əlvan rənglərdən fərqlənən daha iki rəng var: **ağ** və **qara**. Səmadakı ağ buludu, dağların zirvəsindəki qarı, çobanyastığı çiçəyini, tarladakı pambığı təbiət ağ rəngə boyayıb.

Qaranlıq gecəni, qarğanı və kömürü isə təbiət qara rəngə boyayıb.

MÜŞAHİDƏ ET

Təbiətdə ağ və qara rəngin yanaşı olduğunu da görmək olar.

Bilirsənmi? Ağ rəngdən istifadə edilərək çəkilmiş təsvirlər zərifliyi və təmizliyi ilə insanda xoş təəssürat yaradır.

Sənətkar məsləhəti

Ağ rəng təsvirdə "yüngüllük", incəlik yaradır.

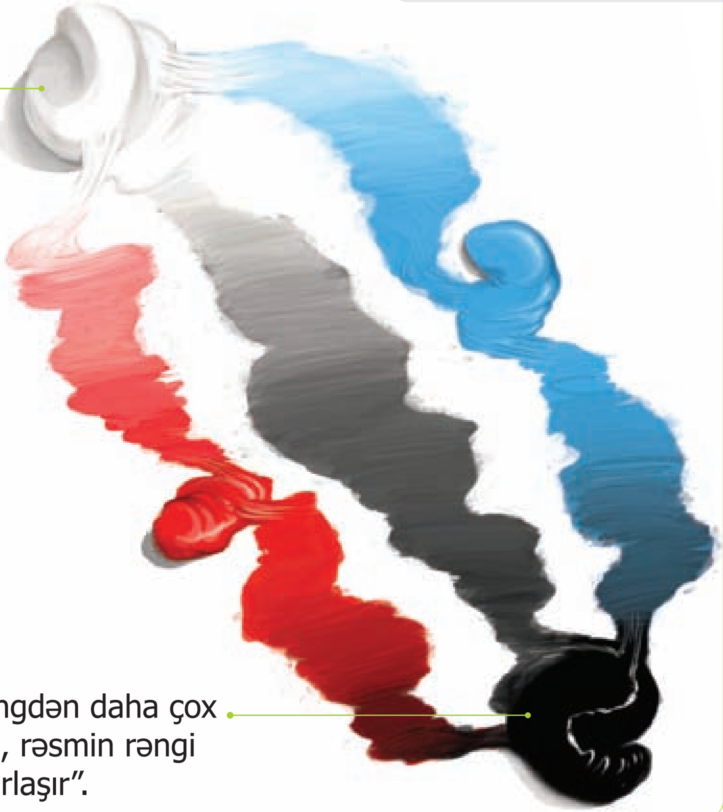

- **Qara rəngi** boyaya əlavə etdikdə rəsm ağır, həyəcanlı, kədərli əhvali-ruhiyyə yaradır.
- **Boz rəngin** qarışığı olan təsvirdə qəmginlik, sakitlik hiss olunur.
- **Ağ rəngdən** daha çox istifadə olunduqda təsvir zərif və yüngül görünür.

Təsvirdə qara rəngdən daha çox istifadə olunubsa, rəsmin rəngi tündləşərək "ağırlaşır".

Quaş, rəngli karandaşlar, flomasterlər

Təbiətdə ağ, qara, yaxud ağ-qara rəngdə olan varlıqların rəsmini çək. Verilmiş nümunələrdən rəsm zamanı istifadə edə bilərsən.

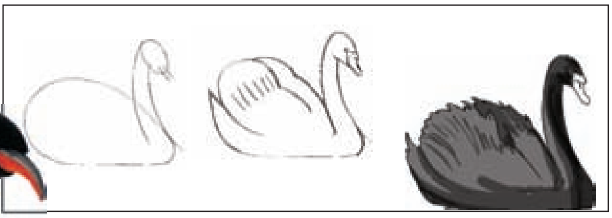

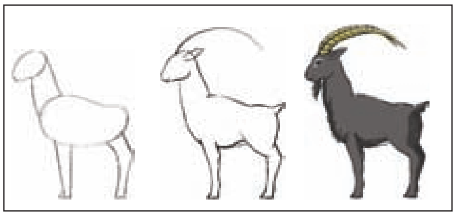

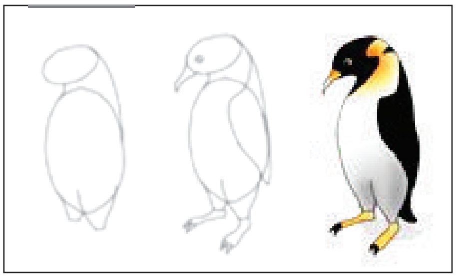

- Təsvir zamanı ağ və qara rəngin əhəmiyyəti nədir?

3 SİLUET

Siluet kölgəni xatırladır. Siluet ağ fonda qara rənglə, yaxud qara fonda ağ rənglə çəkilir və ya kağızdan kəsilir.

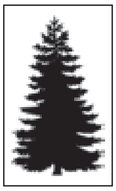

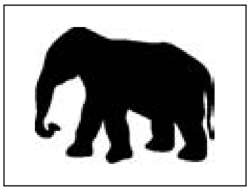

Siluetə, qrafika sənəti ilə yanaşı, incəsənətin digər növlərində də rast gəlmək mümkündür: məsələn, rəngkarlıqda, heykəltəraşlıqda, dekorativ-tətbiqi sənətdə və hətta teatrda...

İsaak Levitan. "Uzun yol. Günəşli payız günü"

Bilirsənmi? Siluet-kuklalardan teatr səhnəsində də istifadə edilir. Bunun üçün səhnədə ekran və ya divar, xüsusi işıqlandırma lazımdır. Çox zaman kuklaları insan əlləri də əvəz edir.

Sənətkar məsləhəti

Əllərin köməyi ilə sən də öz "kölgə teatrı"nı yarada bilərsən. Bunun üçün masaüstü lampa və kölgənin düşəcəyi səth — divar kifayətdir.

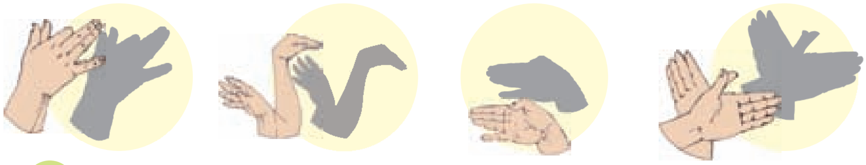

Bu siluetlər hansı heyvanları xatırladır?

Siluet-təsvirdə yalnız obyektin forması çəkilir: məsələn, siluet-portret adətən yandan çəkilir.
Siluet-təsviri bir neçə üsulla yerinə yetirmək mümkündür. Ən sadə üsul — qara rəngli kağızda obyektin konturu çəkilir, sonra qayçı ilə kəsilərək ağ kağıza yapışdırılır. Eyni zamanda, çəkilmiş siluetləri tuşla da rəngləmək olar.

Tanış ol

Kitab tərtibatında siluet-illüstrasiyalardan geniş istifadə olunur.

Yadda saxla

- **Siluet —** əşyaların və fiqurların fon üzərində birrəngli təsvirinə deyilir.

A4 formatlı ağ və qara vərəq

İstədiyin siluetləri kağızdan kəs. Siluetlər ağ kağız üzərində qara, qara kağız üzərində ağ rəngdə ola bilər.

- Siluetə harada rast gəlmisən?
- Siluet və rəsmin hansı oxşar və fərqli cəhətləri var?

4 İSTİ VƏ SOYUQ KOLORİT

Təbiət isti və soyuq rənglərlə zəngindir.

MÜŞAHİDƏ ET

Təbiət yarpaqları isti və soyuq rəngə boyayıb.
Onların rəng tərkibi haqqında danış.

Ağ buludlar mavi səmanı soyuq rənglərlə bəzəyir.

Qürub çağı günəşin şəfəqləri buludları isti rəngə boyayır.

Yadda saxla

- **Fon** — fransız sözüdür, dərinlik deməkdir. Əsas təsvirin arxa hissəsidir.
- **Kolor** (color) — latın sözüdür, rəng, rəng uyğunluğu deməkdir.

Rəssamlar da öz əsərlərini daha çox isti, yaxud soyuq rənglərlə yaradırlar. Belə rəng uyğunluğu **kolorit** adlanır.

Mir-Teymur Məmmədov.
"Sübh çağı"

- Rəssam Mir-Teymur Məmmədovun kətan üzərində yağlı boya ilə yaradılan əsərlərinə bax və fərqini izah et. Onların koloriti haqqında nə demək olar?

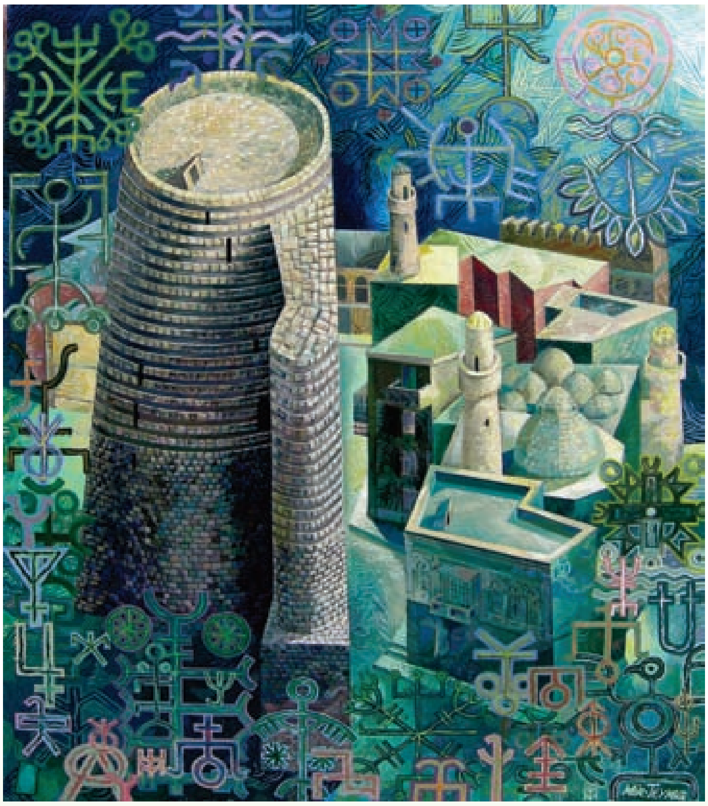

"Yaddaş gecəsi"

Quaş, pastel təbaşirlər

İsti və yaxud soyuq koloritdə rəsm çək.

- Hansı fəsildə isti rənglər daha çox olur?
- Təbiətdə isti rəngin soyuq rəngə keçməsi və bunun əksi nə zaman baş verir?

5 TƏBİƏTDƏ KONTRAST RƏNGLƏR

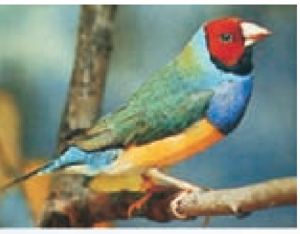

Təbiətdə rənglərin bəziləri parlaq, digərləri isə solğun olur. Onlar yanaşı olanda **təzad** yaranır. Bir-birindən kəskin fərqlənən rənglər **kontrast rənglərdir**. Onlar rəng dairəsində qarşı tərəfdə yerləşmişdir.

Parlaq, təmiz rənglər digər rənglərə nisbətən daha tez nəzərə çarpır. Bənövşəyi — sarı, qırmızı — yaşıl, göy — narıncı rənglər yanaşı olduqda kəskin fərq yaranır. Bu fərq **rəng kontrastı** adlanır.

Xatırla

Rəngləri rəng dairəsində göstərmək olar. Bu dairədə üç **əsas** və üç **qarışıq** rəng var.

Digər rəng fərqi də mövcuddur. Bu, rəngin açıq və yaxud tündlüyünə görə olan fərqdir. Bu fərq **ton kontrastı** adlanır.

Yadda saxla

- **Təzad —** ərəb sözüdür, ziddiyyət, əks olan deməkdir.
- **Kontrast** — fransız sözüdür, əks mənasını bildirir. Bir-birindən kəskin fərqlənən rənglərə **kontrast rənglər** deyilir.
- **Rəng kontrastı** — parlaq rənglərin bir-birinə görə kəskin fərqi: qırmızı və sarı, qırmızı və yaşıl, göy və sarı.
- **Ton kontrastı** — rəngin açıq və tündlüyünün fərqi.
- **Tablo —** fransız sözüdür, təsvir, rəsm və ya iri şəkil deməkdir.

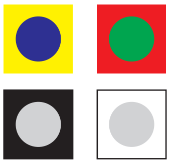

Şəkildəki rəng fərqini seyr et. Hansı rəngin daha tez nəzərə çarpdığını müəyyən et və adını söylə.

Rəssam Böyükağa Mirzəzadənin əsərində soyuq rənglərlə təsvir olunmuş dənizin rəngi **tablo**nun əsas hissəsini tutur. Ağ ləpələr tünd firuzəyi-yaşıl rəngin fonunda aydın görünür.

- Əsərdə ilk nəzərə çarpan rəng hansıdır?
- Hansı kolorit müşahidə olunur?
- Verilmiş rəngləri təsvirdə tap və onların xüsusiyyətləri haqqında danış.

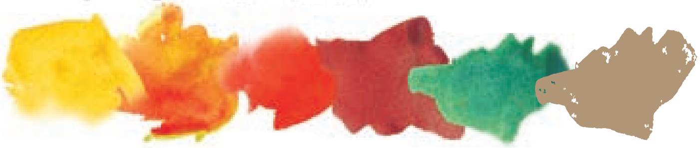

B.Mirzəzadə. "Zuğulbada dəniz"

İsti rənglə təsvir olunmuş çimərlikdə qızmar yay günəşinin hərarəti hiss olunur. Sarı-narıncı rəngə boyanmış sahil firuzəyi-yaşıl rəngli dəniz suyu ilə rəng kontrastı yaradır.

Təsvirdə soyuq rəngin çox olmasına baxmayaraq, əlvan, isti rənglər daha tez nəzərə çarpır.

Akvarel, quaş, rəngli karandaşlar, pastel təbaşirlər

Rəng və yaxud ton kontrastını nəzərə alaraq, istənilən mövzuda rəsm çək.

- Rəng və ton kontrastı nədir?
- Təbiətdə hansı rəng kontrastını müşahidə etmisən?

6 TƏBİƏTDƏ RƏNGİN ƏHVALİ-RUHİYYƏSİ

İnsanın ovqatı kimi, təbiətin də əhvali-ruhiyyəsi müxtəlifdir. O, şən, kədərli, sakit və ya vahiməli olur.

MÜŞAHİDƏ ET

- Buludlar, dağ yamacları və ağaclar payız günəşinin şəfəqləri ilə işıqlanıb.

  Əlvan rənglərdə gümrahlıq və təravət hiss olunur.

- Narıncı buludlar qasırğanın yaxınlaşmasını xəbər verən qaranlığı daha da "gücləndirir".

  Çəmənlikdəki otlar sanki donaraq bu təbiət hadisəsini hiss edir.

Rəssam təbiəti təsvir edərkən onun əhvali-ruhiyyəsini hiss etməyi bacarır. Birinci tabloda çəhrayı, qonur və yaşıl boyalar sarı rənglə qarışdırılıb. Təbiət bu tabloda gümrah və şəndir.

İkinci tabloda isə göy, qırmızı, sarı, qonur və digər boyalar qara rənglə qarışdırılıb. Təbiətin əhvali-ruhiyyəsi sərt və zəhmlidir.

B.Mirzəzadə. "Kəndimizin sakinləri"

B.Mirzəzadə. "Xəzər neftçiləri"

Akvarel, quaş, pastel təbaşirlər

Təbiətdə müşahidə etdiyin əhvali-ruhiyyəni çək.

- Payız fəslinin əhvali-ruhiyyəsi haqqında nə deyə bilərsən?
- Nə vaxtsa sənin və təbiətin əhvali-ruhiyyəsi eyni olubmu?

ÖZÜNÜ YOXLA

1. Gördüklərinin rəng tərkibi haqqında danış.

2. Silueti müəyyən et.

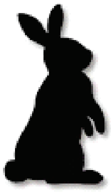

3. İsti və soyuq koloriti müəyyən et və fikrini əsaslandır.

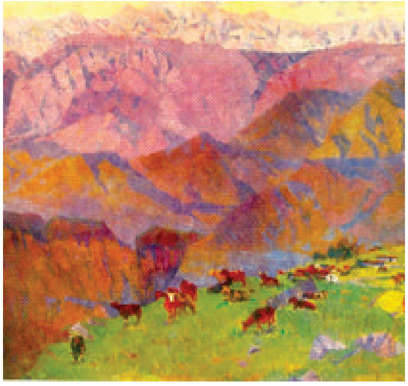

Səməd Haqverdov. "Doğma düzənliklər"

Maral Rəhmanzadə. "Axşam"

4. Əsərlərdə rəng və ton kontrastını müəyyən et və fikrini əsaslandır.

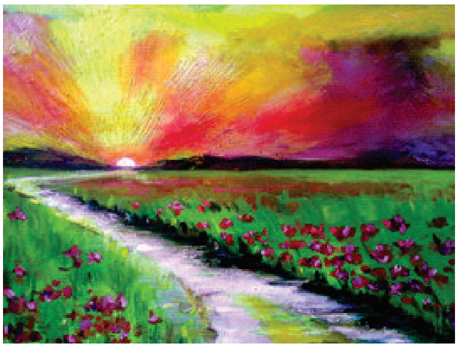

Tərlan Eyvazov. "Qürub çağı"

Rauf Canıbəyov. "Səhradan keçərkən"

5. Verilmiş əsərlərdə isti və soyuq rəngləri müəyyən et (tapşırıq №3, №4).

2 İNSAN TƏBİƏTDƏN ÖYRƏNİR

Yaradıcı insan olmasaydı, dünya maraqsız olardı.

O, təbiətdən öyrənərək ətrafımızı yaratdıqları ilə bəzəyir, bizə sevinc və xoş anlar bəxş edir.

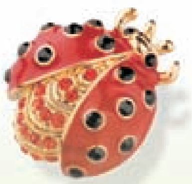

7 İNSANIN YARATDIĞI BƏZƏK ƏŞYALARI

Qədim zamandan insan bəzək əşyaları düzəldirdi. Əvvəlcə bu bəzəklər ovlanmış heyvanların dişindən, mərcandan, gildən hazırlanırdı. Sonra isə o, qiymətli daşlardan, metal və şüşədən istifadə etməyə başladı.

Bəzək sadə və dəbdəbəli olur. Gördüyün nümunələrdə təbiətin obrazları qiymətli metal və daşlardan istifadə olunaraq yaradılmışdır.

Nar bitkisi

Metal haşiyədəki qırmızı rəngli daşlar nar dənəciklərini və ya şeh damcılarını xatırladır.

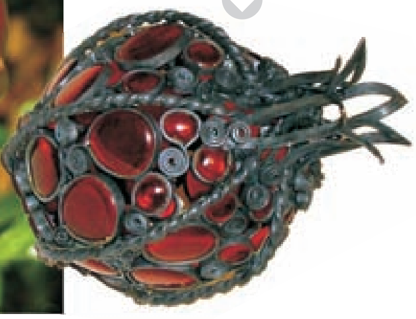

Parabüzən

Cırcırama

Rəngli muncuq və saplardan istifadə olunmuşdur.

Buqələmun

Tovuzquşu

Bəzək əşyasının hazırlanması

Əvvəlcə, seçilən obyekt diqqətlə müşahidə olunaraq rəsmi çəkilir. Çəkilmiş rəsm təhlil edilərək detallar müəyyənləşdirilir. Sonra bəzəyin hazırlanması üçün üsul və material seçilir.

a

Obyekt

Obyektin rəsmi

Detalların müəyyənləşdirilməsi

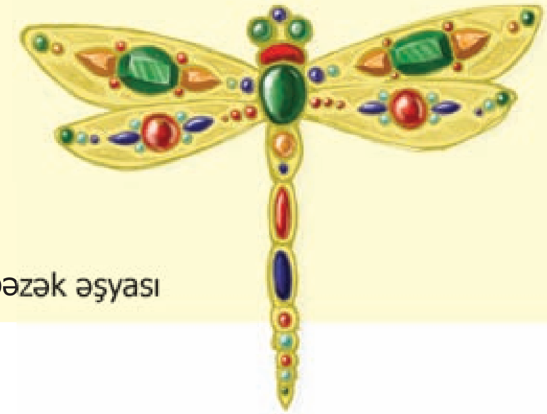

Hazır bəzək əşyası

b

Obyektin rəsmi

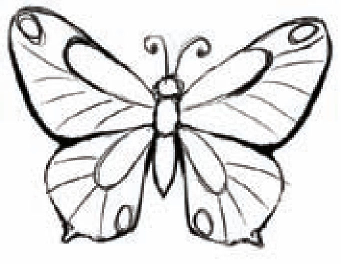

Detalların müəyyənləşdirilməsi

Obyekt

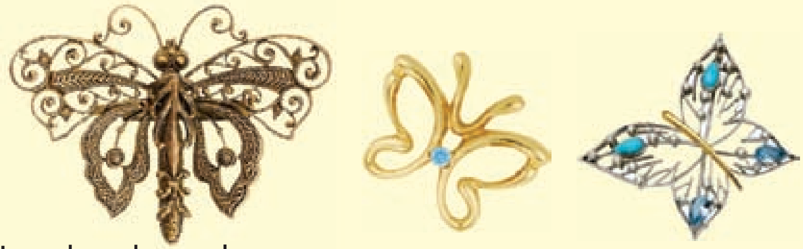

Hazır bəzək əşyaları

Kim və nə üçün nəzərdə tutulmasından asılı olaraq, bəzəklərin öz obrazı, xarakteri var. Qadınlar üçün hazırlanmış bəzəklər onların gözəlliyini və zərifliyini vurğulayır. Kişilərə məxsus əşyaların bəzəkləri güc və cəsurluğu tərənnüm edir.

Keçmişdə hərbi zirehlər, dəbilqə, qılınc və qalxan zəngin naxışlarla bəzədilirdi.

Təntənəli mərasimlər üçün hərbçi libasları qiymətli daşlarla, döymə üsulu ilə bəzədilirdi. Hərb meydanı üçün sadə və möhkəm, ciddi və bəzəksiz dəbilqələrdən istifadə edirdilər. Qalxanların forması eyni olsa da, bəzəkləri müxtəlif olurdu.

- Dəbilqə və qalxanın bəzədilməsində təbiətin hansı obrazlarından istifadə olunub?

A4 formatlı rəsm vərəqi, rəngli qələmlər, flomasterlər, muncuqlar, PVA yapışqanı

Sevdiyin varlığın obrazına uyğun bəzək əşyası çək, sonra üzərini bəzə.

- Bəzək əşyalarının hazırlanmasında hansı materiallardan istifadə olunur?
- Təbiət və insanın yaratdığı bəzəklərin fərqi nədədir?

8 XALÇALARI BƏZƏYƏN NAXIŞLAR

Təbiətin gözəlliyini özündə əks etdirən, evlərimizin bəzəyi olan xalça, əsasən, yun ipliklərdən toxunur. Toxuculuq sənətində ipliyin hörülən düyünü — **ilmə,** bu ilməni saxlayan əsas iplər isə **əriş** adlanır.

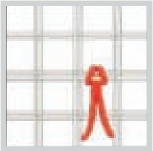

Əriş — ilməni saxlayan əsas iplər

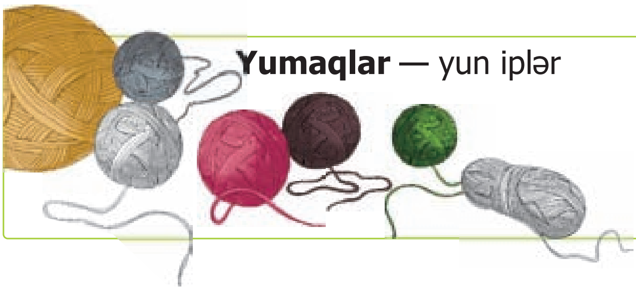

Yumaqlar — yun iplər

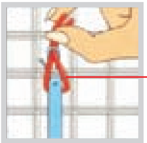

İlmə — hörülən düyün

Tanış ol

Azərbaycan xalçalarında istifadə olunan naxışlar

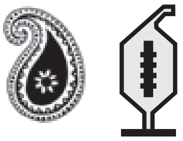

"Buta"

"İnsan"

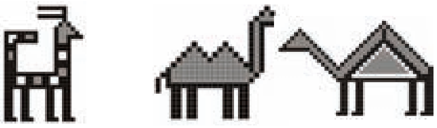

"Ceyran" "Dəvə"

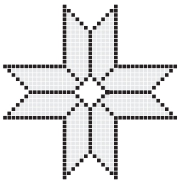

"Ulduz"

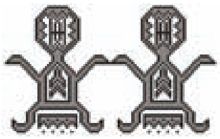

"Əl-ələ"

"Əl-ələ" naxışı təkrarlananda "Yallı" rəqsini oynayanları xatırladır.

- Tanış olduğun naxış və ornamentlər xalçada necə yerləşdirilib?

"Şəddə" xalçası

İnsanlar təbiətdə gördüklərini ilmələrin köməyi ilə xalçaya köçürürlər. Rəngli ilmələr təkrarlanaraq **naxış**, naxışın **ritmi** isə **ornament** yaradır. Naxışın forması, ritmi və rəngi — xalça bəzəyinin əsas elementləridir.

Yadda saxla

- **Ritm —** yunan sözüdür, növbələnmə, ardıcıllıq deməkdir.

Xalça naxışlarının elementləri

Forma ritmi.

"Su" ornamenti

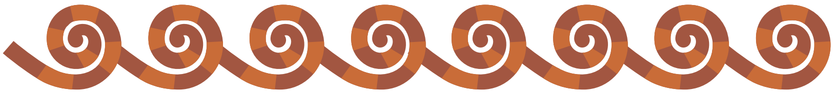

Rəng ritmi.

"Karvan" ornamenti

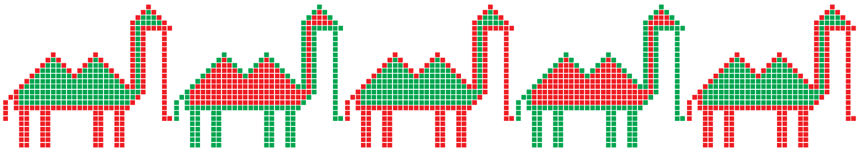

Rəng kontrastı.

"Ulduz" ornamenti

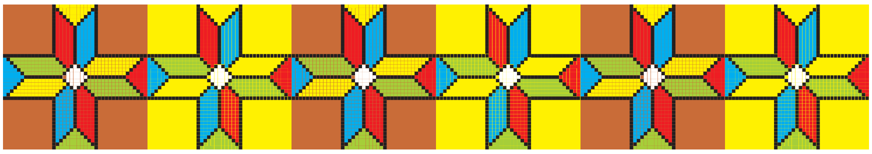

A4 formatlı rəsm vərəqi, rəngli karandaşlar, flomasterlər, qələmlər

Forma və rəng ritmini, rəng kontrastını nəzərə alaraq yeni naxış və ornament nümunəsi düşün və çək. Verilmiş nümunədən də istifadə edə bilərsən.

Naxış və ornamentin çəkilməsi

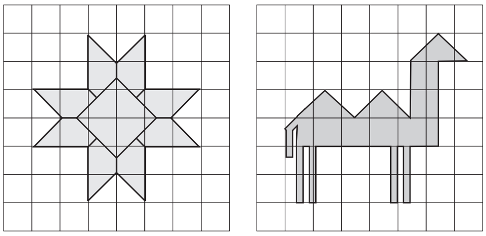

Naxışlar

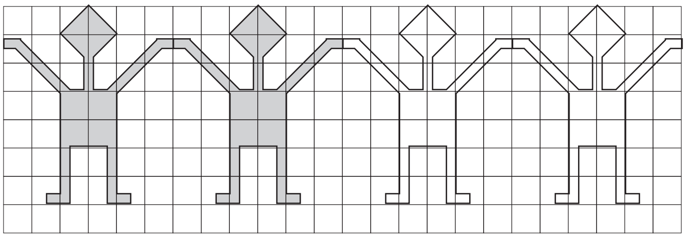

Ornament

- Xalçadakı naxışlar təbiətdə olan formalardan nə ilə fərqlənir?

9 EVİMİZDƏKİ QAB-QACAQ

Hər birimizin evində qab-qacaq var. Onlar müxtəlif olur. Gündəlik istifadə olunan qablar davamlı və rahatdır. Zəngin naxışlarla bəzədilmiş qab dəstləri isə bayram günləri süfrəmizi bəzəyir. Belə dəstlərin materialı kövrək, forması daha incə və zərif olur. Onların qədrini bilir və qoruyurlar.

Yonma üsulu ilə ağacdan hazırlanmış əşyalar mətbəxin yaraşığıdır. Onların bəzədilməsində müxtəlif üsullardan istifadə edirlər. Bəzən onları rəngarəng naxışlarla bəzəyir, bəzən də ağacın öz təbii bəzəyindən istifadə edirlər.

Şüşə vazaların forma və naxışları təbiətin gözəlliyini özündə əks etdirir. Bu möcüzəni yaradan şüşəüfürən sənətkardır. O, közərən şüşə damcısını üfürərək istədiyi formaya salır. Sonra üzərini **cızma** üsulu ilə bəzəyir.

- Qabların üzərindəki ritm və naxışlar haqqında nə deyə bilərsən?
- Qablar nə üçün müxtəlif materiallardan hazırlanır?

Tanış ol

Keçmişdə gil və mis qablardan istifadə edilirdi. İndi də biz evimizi onlarla bəzəyirik.

Bacarıqlı əllər dulus çarxında fırlanan gil parçasını bardağa və ya küpəyə çevirərək **yapır**. Sonra qabın üzəri naxışlanır və xüsusi şirə çəkilərək onun möhkəm olması üçün sobada bişirilir.

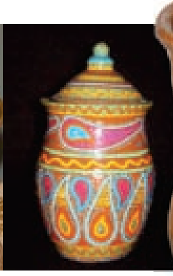

Bu küplərdən indi də piti bişirərkən istifadə edilir.

Gümüşdən hazırlanmış qabların **qabartma** üsulu ilə işlənmiş naxışları əsil sənət nümunəsidir.

Bu qablar isə misdəndir. Mis yumşaq metal olduğu üçün onu lazım olan formaya salmaq asandır. Qabın üzərini **döymə** üsulu ilə naxışlayırlar.

Şüşə, taxta, saxsı və metal üzərində naxışın görünüşü və işləmə üsulları

Şüşə üzərində
kəsmə və cızma
üsulu

Taxta üzərində
kəsmə və oyma
üsulu

Saxsı üzərində
çəkmə və yapma
üsulu

Metal üzərində
döymə və cızma
üsulu

A4 formatlı rəsm vərəqi, quaş, rəngli karandaşlar

Müxtəlif materiallardan hazırlanan qabların rəsmini naturadan çək və naxışlarla bəzə. Verilmiş nümunədən də istifadə edə bilərsən.

Müxtəlif materiallardan hazırlanmış qabları ardıcıllığa əsasən çəkə bilərsən.

I – şüşə

III – saxsı

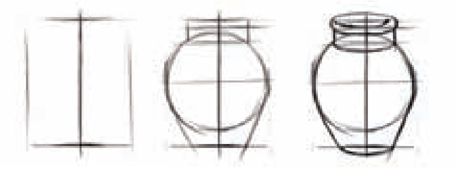

II – taxta

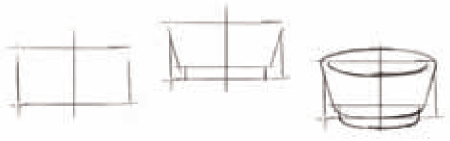

IV – mis

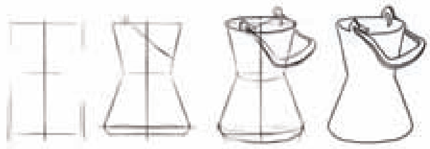

• Qabın və balığın üzərindəki bəzək ritmin hansı formasıdır?

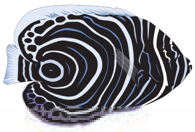

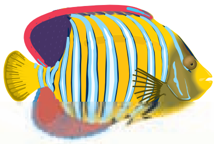

ÖZÜNÜ YOXLA

1. Rəng, hərəkət və forma ritmini müəyyən et.

2. Bəzək əşyalarının hazırlanmasında hansı təbiət formalarından istifadə olunmuşdur?

3. Naxışlarda forma və rəng ritmini, rəng kontrastını göstər.

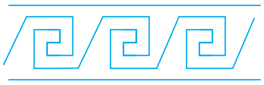
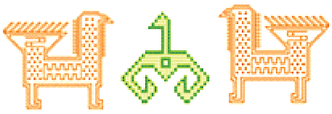

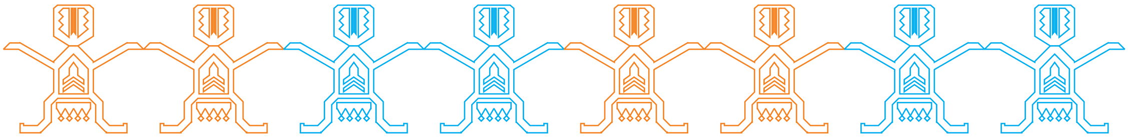

4. Qabların hansı materialdan hazırlandığını izah et.

5. Qabların işlənmə üsulları barədə nə deyə bilərsən?

3 SƏNƏTKARIN EMALATXANASINDA

Dərsliyin bu hissəsində ən vacib suala cavab tapacaqsan.

Rəssamın yaratdığı əsərdə onun nə demək istədiyini başa düşəcək, təsvirin köməyi ilə öz fikirlərini, hisslərini ifadə etməyi öyrənəcəksən.

10 FORMANIN MÜXTƏLİFLİYİ

Sadə və mürəkkəb formaya malik əşyalarla hər gün qarşılaşırıq. Bu əşyaların quruluşunu müxtəlif fiqurlar təşkil edir.

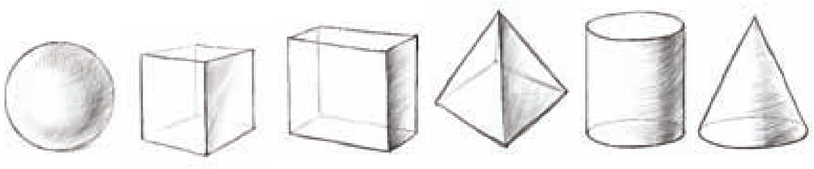

Forma və həndəsi fiqurun köməyi ilə rəssam müxtəlif əsərlər yaradır.

- Natürmortun əsasını hansı həndəsi fiqurlar təşkil edir?
- Tablonun koloriti haqqında nə deyə bilərsən?

B. Mirzəzadə.
"Mavi fonda natürmort"

Həndəsi fiqura bənzəyən bu quruluş **konstruksiya** adlanır. Əşyaların çoxu mürəkkəb konstruksiyaya malikdir, yəni onun tərkibi bir neçə həndəsi fiqurdan ibarətdir.

Memarın yaratdığı bina, dizaynerin yaratdığı fənər, dulusçunun yaratdığı küpə də bu fiqurların birləşməsindən yaranır.

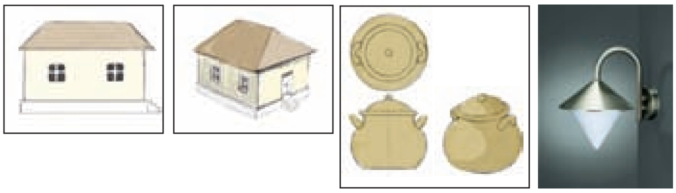

Obyektlərin quruluşunda hansı həndəsi fiqurları görmək olar?

Rəngli karandaşlar, flomasterlər

Əsasını müxtəlif həcmli həndəsi fiqurlar təşkil edən rəsm çək.

- İki və ya daha çox həndəsi fiqurlardan ibarət olan hansı əşyaları sadalaya bilərsən?

11 YAXIN VƏ UZAQ

Ətrafda olanları diqqətlə müşahidə edərkən onların ölçülərinin dəyişdiyini hiss edirik. Biz obyektdən uzaqlaşdıqca onun ölçüsünün kiçildiyini görürük.

Şosedə hərəkət edən yük avtomobillərinə diqqət yetirsək, uzaqdakının ölçüsünün yaxındakına nisbətən kiçik olduğunu görərik.

Yadda saxla

Yaxındakı obyektləri daha aydın və olduğu kimi görürük.
Uzaqdakıların isə kiçik ölçüdə və solğun olduğunu müşahidə edirik.

MÜŞAHİDƏ ET

Məsafədən asılı olaraq, çay qırağındakı ağacların ölçüləri bir-birindən fərqlənir. Uzaqdakı ağaclar yaxında bitən ağaca nisbətən kiçik görünür.
Rəsm çəkilərkən bu qaydaya riayət olunarsa, deməli, rəsm düzgün çəkilib.

Rəssam K.Xanlarovun əsərində bu qaydaya uyğun olaraq, yaxındakı insan təsvirləri uzaqda olanlara nisbətən böyükdür.

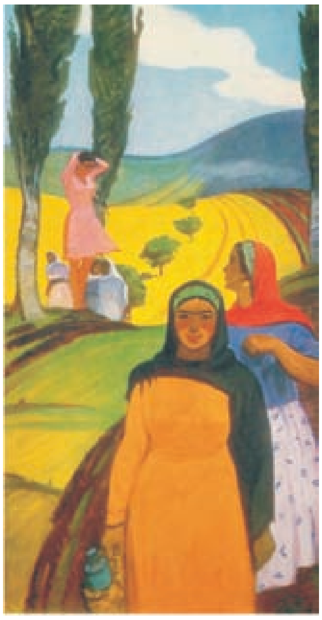

Kamil Xanlarov. "Sahədə"

Quaş, flomasterlər, pastel təbaşirlər

Yaxın və uzağı nəzərə alaraq istədiyini təsvir et.

- Nəyə görə rəsm zamanı yaxın və uzağı nəzərə almaq lazımdır?

12 TƏSVİRİ SƏNƏTDƏ KOMPOZİSİYA

Təsviri yaradıcılıqda hər bir rəsm onu vərəqdə düzgün yerləşdirməkdən başlayır. Rəsmi çəkərkən elementləri elə yerləşdirmək lazımdır ki, əsas və köməkçi elementlərin birgə əlaqəsi əsərin əsas məzmununu aydın ifadə etsin. Əsəri seyr edən isə təsvirin gözəlliyini görə bilsin. Təsvirdəki elementlərin bir-biri ilə belə əlaqəsi **kompozisiya** adlanır.

Sənətkar məsləhəti

Natürmortda kompozisiyanın düzgünlüyü onun məzmunu və vərəqdə necə yerləşməsi ilə müəyyənləşir.

Təsvir çox böyükdür.

Təsvir çox kiçikdir və yuxarıya sürüşüb.

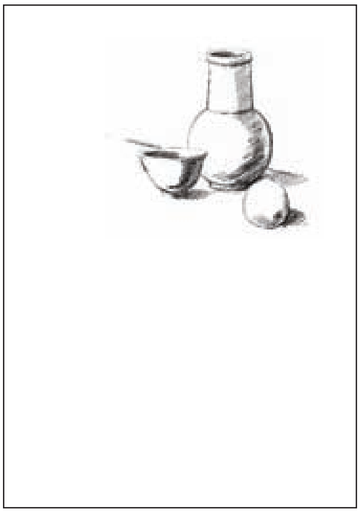

Təsvir aşağı və sağa sürüşüb.

Düzgün yerləşdirilib.

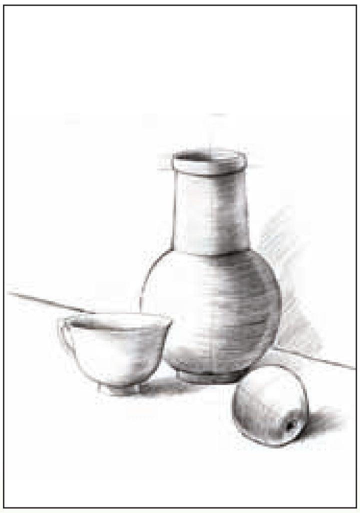

Rəssam əsər yaradarkən əvvəlcə onun **eskizini, etüdünü** və ya qaralama rəsmini çəkir. Sonra əsərin necə yerləşəcəyini əvvəlcədən müəyyənləşdirir.

Tanış ol

Eskiz — əsərin ilkin qaralaması

Əsas kompozisiyanın karandaşla rəsmi

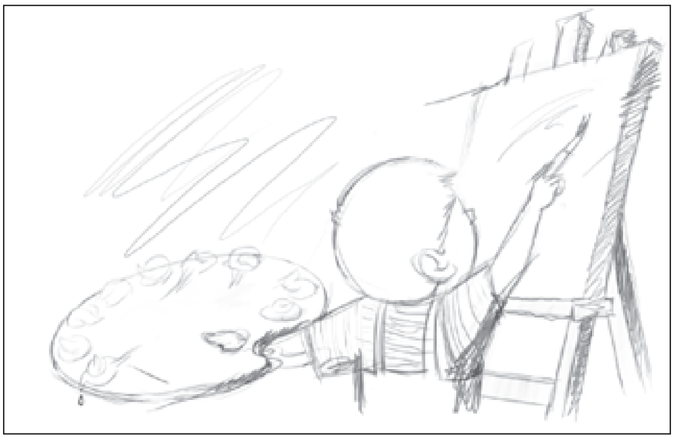

Nəzərdə tutulmuş elementlərin etüdləri və ya eskizləri

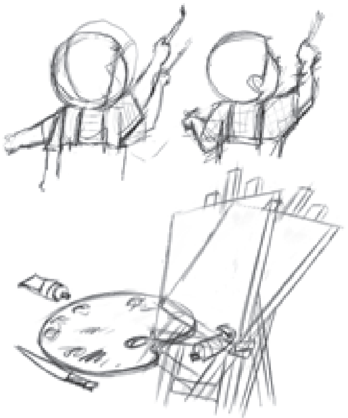

Hazır əsər

M. Hüseynov. "Balaca rəssam"

Yadda saxla

- **Eskiz —** təsəvvür edilən əsərin ilkin qaralamasıdır.
- **Etüd —** naturadan çəkilir, təsviri sənət əsərinin ilkin nümunəsidir.

Flomasterlər, rəngli karandaşlar

Kompozisiya qaydalarını nəzərə alaraq istənilən mövzunun eskiz və yaxud etüdünü çək.

- Kompozisiya nədir?
- Eskizlər nə üçün lazımdır?
- Eskiz və etüd çəkərkən kompozisiya qaydalarına necə riayət olunur?

13 MİS QABLARLA NATÜRMORT

İnsan haqqında ona məxsus əşyaların təsvirini seyr edərkən də danışmaq olar. Əşyalar öz sahibinin yaşadığı dövr haqqında çox şeylər söyləyə bilər. **Natürmortda** əsasən əşyalar təsvir olunur.

Tanış ol

Azərbaycan misgərlərinin hazırladığı mis qablar

həvəngdəstə | sərpuş | mis qazan | sərnic | səhəng

M.Orucov. "Samovarlar"

Əsərdə hansı əşyanın necə təsvir olunması çox vacibdir. Müxtəlif cür yerləşdirilən eyni əşyalar əlvan və ya sakit rəngli boyalarla çəkilməyindən asılı olaraq, bayram və ya kədər, xoşbəxtlik və ya tənhalığı ifadə edə bilər.

Yadda saxla

- **Natürmort** — fransızca "cansız təbiət" mənasını bildirir.

Quaş, akvarel, pastel təbaşirlər

- Mis qablardan ibarət natürmort çək. Verilmiş nümunələrdən istifadə edə bilərsən.

1

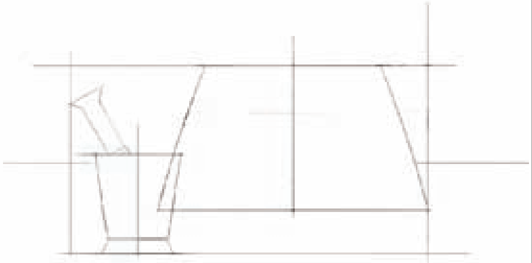

2

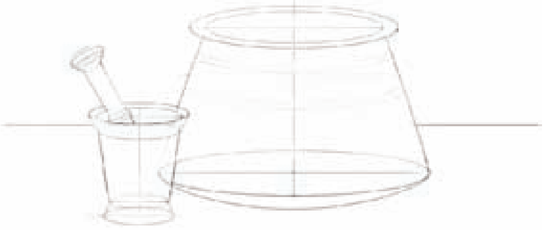

3

4

- Natürmortlardakı əşyalar haqqında nə deyə bilərsən?
- Gördüyün natürmortların əhvali-ruhiyyəsi, koloriti haqqında danış.

14 PORTRET VƏ MƏİŞƏT MÖVZULARI

Portret

Rəssamlar öz əsərlərində insanları da təsvir edirlər. İncəsənət muzeyindəki portretlərə baxarkən müxtəlif dövrlərdə yaşayan insanların necə göründüyünün şahidi olursan.

Portretdə insanın surəti əks olunur. Rəssam portreti çəkərkən insanın daxili aləmini başa düşməyə, onun xarakterinin əsas xüsusiyyətlərini ifadə etməyə çalışır.

- Portretdə ilk diqqəti cəlb edən detallar haqqında danış.
- Portretlərdə hansı kolorit müşahidə olunur?

B. Mirzəzadə. "Heyvandar"

T. Salahov. "Neftçi"

Elə portretlər var ki, insan obrazı onu əhatə edən əşyalarla birlikdə yaradılır. Portretdəki detallar — geyim, istifadə olunan əşyalar, insanın duruşu təsadüfi deyil. Rəssamın diqqətlə seçdiyi bu əşyalar təsvir olunmuş insanın kimliyi, harada yaşadığı, hansı peşə sahibi olduğundan danışır.

Quaşla çəkilmiş şagird rəsmləri

Yadda saxla

- **Portret** — fransız sözüdür, "dəqiq cizgilər" deməkdir.

Məişət mövzuları

Rəssamı əhatə edən mühit bütün dövrlərdə onun üçün maraqlı olub. Bu mövzularda insanın adi günlərdə nə etməsi, hansı işlə məşğul olması və yaşayış tərzi haqqında söhbət açılır.

Məişət adlanan bu süjetli əsərlər həyatımızın hər bir anının nə qədər maraqlı və mühüm olmasından danışır.

Qafar Seyfullayev. "Dağlarda"

Rasim Babayev. "Çayçı Məmməd"

Quaş, pastel təbaşirlər, flomasterlər

- İstədiyin insanın, peşə sahibinin portretini çək.
- İnsanın gündəlik həyatını əks etdirən rəsm çək.

- İndiyədək tanış olduğun hansı rəssamların təsvir etdiyi portretlər yadında qalıb?
- Həyatında baş verən hansı əlamətdar hadisə yadında qalıb?
- Süjetli rəsmlə portretin fərqi nədədir?

Əmir Səhliəli oğlu Hacıyev (1899 – 1972)
Azərbaycan rəssamlıq məktəbini yaradanlardan biri, Azərbaycanın Əməkdar incəsənət xadimi Ə.Hacıyev qrafika üzrə rəssamdır.
N.Gəncəvinin "Yeddi gözəl", M.F.Axundovun "Molla İbrahim Xəlil Kimyagər", S.S.Axundovun "Qaraca qız", Y.V.Çəmənzəminlinin "Qızlar bulağı" əsərlərinə yaddaqalan illüstrasiyalar çəkmişdir. "Kirpi" satirik jurnalı ilə yaxından əməkdaşlıq etmişdir.
Ə.Hacıyev "Azərbaycan", "Şuşa", "Şamaxı", "Bakı" və s. adlı miniatür əsərlər yaratmış, ornamental və süjetli xalçalara eskizlər vermişdir.

"Şuşa"

"Köhnə məişət səhnəsi"

"Kirpi" satirik jurnalına illüstrasiya

Şəkildə gördüklərini təhlil et.

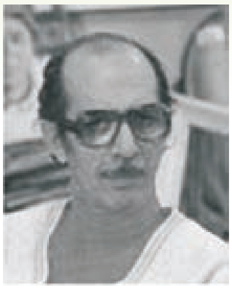

Böyükağa Məşədi oğlu Mirzəzadə (1921 – 2007)

Böyükağa Mirzəzadə Azərbaycanın Xalq rəssamıdır. Tarixi, portret, natürmort, mənzərə, məişət janrlarında əsərlər yaradıb. O həm də teatr tamaşaları üçün dekorasiya, kostyum eskizləri çəkmişdir. Buna görə onu həm də teatr rəssamı adlandırmaq olar.

Milli rəssamlıq sənətimizin inkişafında xüsusi xidmətləri olan bu istedadlı sənətkarın əsərləri indi nəinki Azərbaycanın, eləcə də dünyanın məşhur muzeylərində qorunub saxlanır.

"Neft mədənlərində", "Pambıq yığımı", "Günorta çağı", "Xəzər neftçiləri" kimi kompozisiyalarda ölkəmizin və insanlarımızın rəngarəng obrazları təsvir olunub.

Mənzərə janrında yaratdığı "Neft çənləri", "Bakıda axşam", "Lənkəran mənzərəsi" əsərləri ölkəmizi tərənnüm edən sənət nümunələridir.

"Dirijor Niyazi", "Rəqqasə R.Axundova", "Aşıq Ələsgər" portretlərində, tanınmış sənətkarların öz sənətinə olan vurğunluğunu rəssam məharətlə göstərmişdir.

"Dirijor Niyazi"

"Sağıcı"

"Günorta çağı"

Rəssamların yaradıcılığına aid əlavə məlumat topla və təqdim et.

• Təsvirlərdə əhvali-ruhiyyəni müəyyən et.

ÖZÜNÜ YOXLA

1. Verilmiş əşyaların əsasını hansı həcmli fiqurların təşkil etdiyini müəyyən et.

2. Ağacların, təpə və dağların ölçülərinə diqqətlə bax.
Yaxında və uzaqda olanlar arasında hansı fərqi müşahidə edirsən?

3. Əmir Hacıyev və Böyükağa Mirzəzadəyə məxsus əsəri göstər və adını söylə.
Onların təsviri sənətin hansı janrına aid olduğunu müəyyən et.

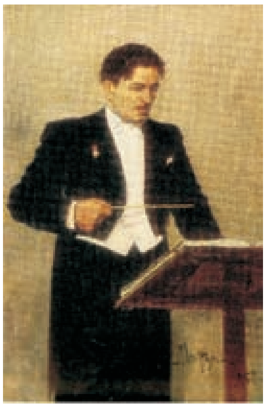
1

2

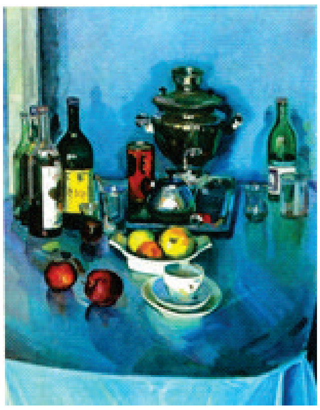
3

4. Əsərlərdə natürmort, portret janrlarını və məişət mövzularını ardıcıllığa əsasən qeyd et.

Natürmort → Portret → Məişət

5. Əsərlərin kompozisiyası haqqında nə demək olar? Rəssamlar kompozisiyanı necə göstərmişlər?

- **Təsviri sənət** rəssamların yaratdığı möcüzəli aləmdir. Bu aləmdə rəngkarlıq, qrafika, heykəltəraşlıq və dekorativ-tətbiqi sənət növləri hər zaman gördüyümüzü, düşündüyümüzü və duyduğumuzu əks etdirir.

16 RƏNGKARLIQ

Təbiətdə hər bir varlığın öz rəngi var. Bu zəngin rəng çalarlarını boyaların köməyi ilə bizə çatdıran təsviri sənət növü **rəngkarlıq** adlanır**.** Rəngkarlıqda əsas ifadə vasitəsi — **rəng və ləkədir**.

Rəngkarlıq əsərləri kağızda, kartonda, kətan və divar üzərində yaradıla bilər. Rəsm zamanı quaş və akvarel boyalarından istifadə olunur.

Boyaların müxtəlif xüsusiyyətləri olduğu haqqında düşünmək lazımdır. Sulu boya — akvarel və quaşın fərqini yada sal.

Sənətkar məsləhəti

- Akvarellə işləyərkən ağ boyadan istifadə olunmur. Ağ rəng vərəqin rəngidir. İş zamanı sudan çox istifadə etmək lazımdır.
- Quaşla iş zamanı isə sudan az istifadə olunur. Təsvir quruduqdan sonra üzərinə istənilən, hətta ağ rəng çəkmək olar.

Akvarellə çəkilmiş təsvir

Quaşla çəkilmiş təsvir

Akvarel, quaş

Akvarel və ya quaşdan istifadə edərək istədiyin rəsmi çək.

- Rəsmlərdə koloriti müəyyənləşdir. Onları işləmə üsuluna görə müqayisə et.
- Təsvirlərdə rəng hansı əhvali-ruhiyyəni bildirir?

17 QRAFİKA

Rəssamın kağız və ya karton üzərində karandaş, kömür və qələmlə çəkdiyi rəsmlər **qrafika** adlanır. Xətt, ştrix, ton — qrafikanın əsas təsvir vasitələridir.

Tanış ol

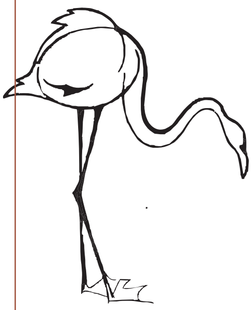

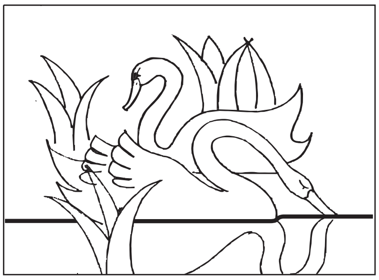

Tuşla çəkilmiş təsvirlər

Yadda saxla

- **Qrafikanın** əsas təsvir vasitələri: **xətt, ştrix, ton**

Xətt

Xəttin köməyi ilə ifadəli obrazlar yaratmaq mümkündür. Əşyaların həcmini, işıq və kölgəni ştrix və tonun köməyi ilə göstərmək olar.

Ştrix

Ştrix — qısa xətdir. O, qalın və nazik, düz və maili, əyri və çarpaz olur.

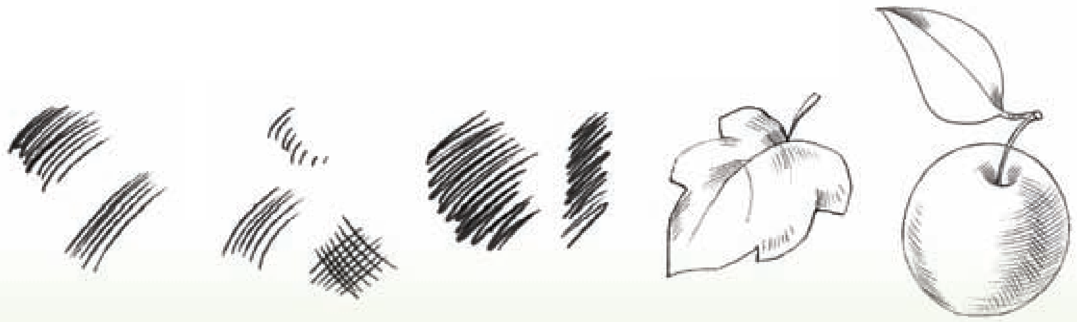

Ştrixin köməyi ilə rəssam forma və həcmi, işığı, kölgəni və məkanı çəkir. Bunun üçün rəsm əvvəlcə zəif ştrixlərlə çəkilir ki, onun üzərində zəruri düzəlişlər etmək mümkün olsun.

Ton

Sadə karandaşın qrifelini kağız üzərinə müəyyən təzyiqlə basmaqla qara xəttin lazım olan çalarını almaq olar. Yəni təzyiq artarsa, tünd, az olarsa, açıq ton alınar. Tonu daha da gücləndirmək üçün ilk ştrixin üzərinə növbəti ştrix layı çəkmək olar.

Yadda saxla

- Ştrixləmə zamanı ən açıq ton kağızın ağ rəngidir.

Sənətkar məsləhəti

Karandaşla işləmək bacarığı — ştrixləmə, tona çevirmə, yayma üsulunu öyrəndikdən sonra yaranır.

Ştrixləmə — ştrixlərin sıra ilə və ya çarpaz çəkilməsidir.

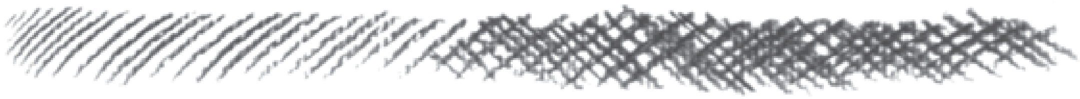

Tona çevirmə — ştrixlərin üst-üstə bir neçə dəfə çəkilməsidir.

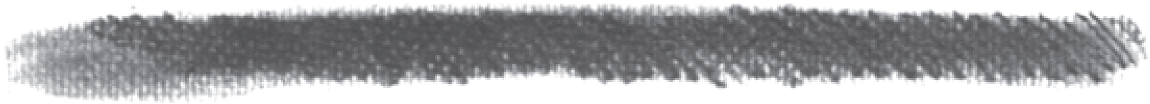

Yayma — ən **tünddən** ən **açığa** qədər olan ton keçididir.

Sadə karandaş, qara tuş qələm, flomaster, pastel təbaşir

Xətt, ştrix və tonun köməyi ilə istədiyin təsviri çək.

- Rəngkarlığın qrafikadan fərqi nədir?

18 DEKORATİV-TƏTBİQİ SƏNƏT

Qab-qacaq, mebel, parçalar, geyim, zinət əşyaları — insanın məişətdə istifadə etdiyi əşyalardır. Onlar dekorativ-tətbiqi sənət növünə aiddir. Bu sənətdə istənilən obyekt naxışa çevrilə bilər.

Dekorativ-tətbiqi sənətin müxtəlif növləri mövcuddur: məsələn, **mozaika** (ala-bəzək saxsı parçalarından quraşdırılmış təsvir), **oyma** (ağac, daş, sümük üzərində oyularaq həkk olunmuş naxış), **vitraj** (şüşə üzərində çəkilmiş və ya şüşədən quraşdırılmış təsvir və ya naxış), **şəbəkə** (ağacdan və ala-bəzək şüşələrdən düzəldilmiş təsvir).

Tanış ol

Fincanın bəzədilməsində kəhrəba və gümüşdən istifadə olunmuşdur.

Şəbəkə

Metaldan düzəldilmiş hasar

Mozaika

Vitraj

Ağacoyma

Evimizdəki divar kağızları, pəncərə pərdələri, çarpayı üzlükləri, süfrələr və salfet kağızları da dekorativ-tətbiqi sənətə aiddir.

Tanış ol

İki və ya üç kontrast rəngin çalarlarından istifadə edərək sonsuz sayda cəlbedici nümunələr yaratmaq mümkündür.

Bu, maraqlıdır

Dekorda kontrast rənglər

İki rəngdən istifadə edərək gözəl dekor çəkmək mümkündür.

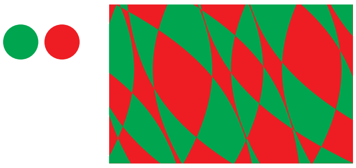

Bu dekorun çəkilməsində isə üç kontrast rəngdən istifadə edilib.

Dörd rəngdən istifadə etsək, dekorun çeşidi daha çox olar. Dekoru tərtib edərkən fiqurların kəsişən yerlərini başqa rənglə boyasan, daha maraqlı olar.

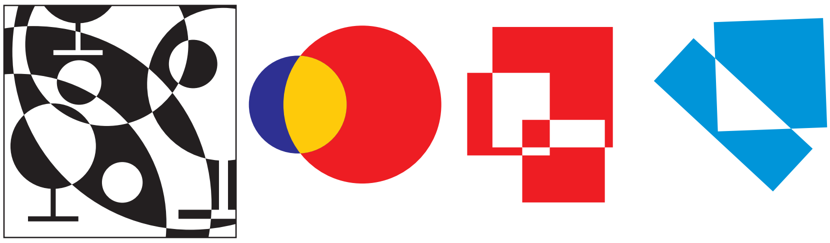

Belə dekorla salfet kağızını, qovluğu, pərdəni və digər əşyaları bəzəmək mümkündür.

Quaş, rəngli qələmlər, flomasterlər

Dekorativ-tətbiqi sənətin növlərindən birinə aid nümunə çək.

- Dekorativ-tətbiqi sənətin insan üçün əhəmiyyəti nədir?

19 RƏSSAM-İLLÜSTRATOR

Rəssam əli ilə yaradılan əşyalardan biri də hər gün istifadə etdiyin kitablardır. Kitab rəfinə nəzər salsan, orada dərslik, nağıllar, müxtəlif ölçülü nazik və qalın kitablar görərsən.

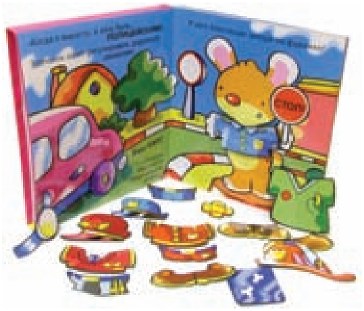

Kitabda mətnlə yanaşı, rəssamın çəkdiyi şəkilləri də görürük. Bu təsvirlər kitabda yazılan hadisənin təsviridir, o, **illüstrasiya** adlanır. İllüstrasiyalar kitab qəhrəmanlarını və hadisələrin baş verdiyi məkanı əks etdirir.

Bilirsənmi?

Qədim Şərqdə saray əyanları dəbdəbəli və bəzəkli əşyalardan istifadə etməyi xoşlayırdılar. Onların oxuduğu kitablar da cəlbedici illüstrasiyalarla zəngin idi. Bu kitablardakı təsvirlər **miniatür** adlanır.

Kitabın vərəqinə birbaşa çəkilən bu incə rəsmlər rəssamdan böyük səbir və ustalıq tələb edirdi. Azərbaycanın miniatür nümunələri bu gün də dünyada məşhurdur.

Miniatür fraqmenti

Kitab üz qabığından başlayır. O, qalın və yumşaq ola bilər. Kitaba baxarkən nəyə aid olduğunu dərhal bilmək olar.

Rəssam kitabın üz qabığını işləyərkən onun adı üçün xüsusi yer ayırır, müxtəlif forma, ölçü və rənglərdə olan hərflər seçir.

Yadda saxla

- **İllüstrasiya —** latın sözüdür, əyani görünüş deməkdir. Mətnin rəsm vasitəsi ilə ifadəsidir.
- **Miniatür —** italyan sözüdür, qədim əlyazmalarda çəkilən kiçik ölçülü rəngli təsvir.

Oxumağı bacarmayan kiçikyaşlı uşaqlar üçün "oyuncaq-kitablar" yaradırlar. Onlar elə möcüzəlidir ki!.. Qalın vərəqli səhifələr açılanda, qatlanıb-açılan təsvirlər elə bil ki canlanaraq həcmli fiqurlara çevrilir. Onlara hər tərəfdən baxmaq mümkündür.

Nağıl, sərgüzəştlər, yaxud dərslik kitabı üzərində işləyən rəssam fikirləşir ki, kitabın nədən danışdığı ilk baxışdan bilinsin. Çünki onların illüstrasiyası tam fərqlidir. Nağıl kitabında həm illüstrasiya, həm də naxışlı hərflər yerinə düşər. Dərslikdəki sadə illüstrasiya isə dərsin yaxşı qavranılmasına kömək edir.

Quaş, rəngli qələmlər, flomasterlər, rəngli kağız, karton, PVA yapışqanı

Nağıl seç və ya fikirləş. Sonra öz kitabçanı düzəlt. Kitab üçün qeyri-adi forma fikirləşə bilərsən. Unutma ki, hər bir kitab üz qabığından başlayır.

- Evdəki kitablarına nəzər sal. Hansı illüstrasiyalar daha çox xoşuna gəlir? Həmin kitablara illüstrasiya çəkən rəssamları yadında saxla.

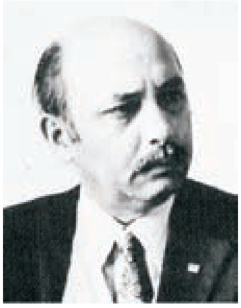

Nəcəfqulu Əbdülrəhim oğlu İsmayılov (1923 – 1990)

Nəcəfqulu İsmayılov rəngkar, karikaturaçı və illüstrasiya ustasıdır. Uzun müddət "Kirpi" satirik jurnalının baş rəssamı olub.

"Kirpi", "Krokodil" və başqa satirik jurnalların səhifələrində onun yüzlərlə karikaturası dərc olunmuşdur.

Azərbaycanda N.İsmayılovun karikaturalardan ibarət bir neçə albomu nəşr edilmişdir. Onun "Üzeyir Hacıbəylinin portreti", "Realist rəssam", "Saz çalan aşığın portreti", "Çaydan ilə natürmort", "Neft mənzərəsi" və s. əsərləri Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyində saxlanılır.

"Üzeyir Hacıbəylinin portreti"

"Realist rəssam"

"Bəy"

- Karikatura nədir?
- Nəcəfqulu İsmayılov əsərlərini hansı janrlarda yaradıb?
- Rəssamların yaradıcılığında fərq nədədir?
- Təsviri sənətin janrlarını xatırla.

Yadda saxla

- **Karikatura –** bir şəxsi və ya hadisəni qəsdən gülünc surətdə əks etdirən təsvir.

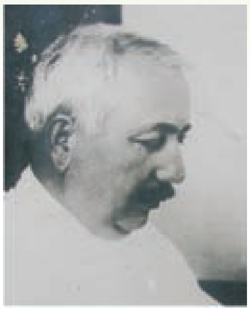

Mirəli Mirabdulla oğlu Mirqasımov (1924 – 2003)

Azərbaycanın görkəmli heykəltəraşı yaradıcılıq fəaliyyətinə tələbəlik illərindən başlamışdır.

Respublika sərgilərində "Oğlanın portreti", "Qız portreti", "M.Ə.Sabirin portreti", "Cəbhədən qayıdış" əsərləri uğurla nümayiş etdirilmişdir.

Ali məktəbi bitirdikdən sonra Mirqasımov əsasən portret janrında işləmişdir. "Qız portreti" əsəri Varşavada gənclərin Ümumdünya Festivalında üçüncü mükafata layiq görülmüşdür.

Paytaxtımızın mərkəzində görkəmli dramaturq Cəfər Cabbarlının abidəsi, Cəlil Məmmədquluzadənin Naxçıvandakı heykəli sənətkarın məşhur əsərlərindəndir.

"Zabit" (qaralama iş)

"Qız portreti"

Dramaturq C.Cabbarlının abidəsi

Rəssamların yaradıcılığına aid əlavə məlumat topla və təqdim et.

- M.Mirqasımov yaradıcılığında hansı janra daha çox üstünlük verirdi?

ÖZÜNÜ YOXLA

1. Rəsmlərin hansı akvarel, hansı quaşla çəkilib? Onların fərqini izah et.

A

B

2. Qrafik əsərlərin müəllifini söylə. Əsərlər haqqında fikirlərini şərh et.

1. Elturan Avalov. "Şuşa. Gövhər Ağa məscidinin yuxarı minarəsi".
2. Xalidə Səfərova. "Mənim diyarım". 3. Altay Hacıyev. "Yaz nağməsi"

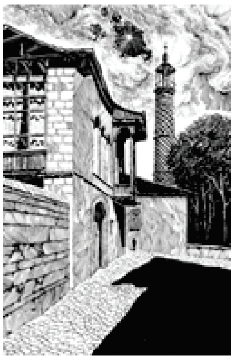

1

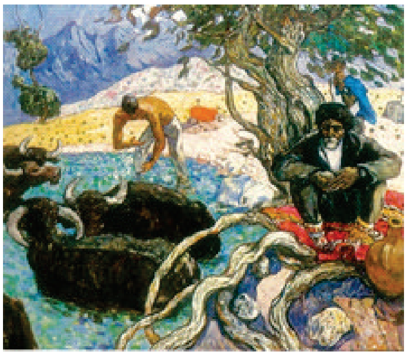

2

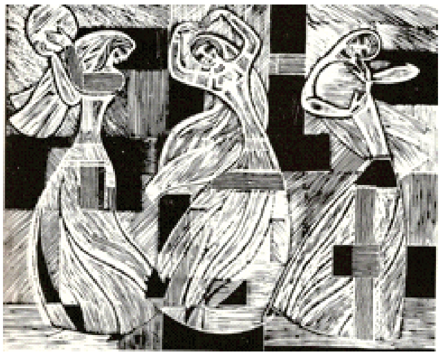

3

3. Dekorativ-tətbiqi sənətin növləri haqqında bildiklərini danış.

Şəbəkə	Mozaika	Vitraj	Oyma

4. Nəcəfqulu İsmayılov və Mirəli Mirqasımova məxsus əsəri göstər və adını söylə. Onların təsviri sənətin hansı növünə və janrına aid olduğunu şərh et.

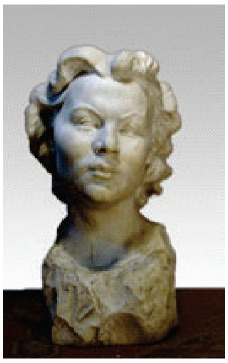

1

2

3

4

ŞƏHƏRİMİZİN İNCƏSƏNƏTİ

Küçəyə çıxsan, binalar, vitrin, bəzəkli hasar, fənər, avtomobillər və diqqəti cəlb edən çox şeylər görə bilərsən.
Bütün bunlar ümumilikdə şəhərin siması, obrazıdır. Onun yaradılmasında rəssamın danılmaz rolu vardır.

21 MEMARLIQ İNCİLƏRİ

Tikililər arasında elələri var ki, onları memarlıq inciləri adlandırırlar. Mədəni irsimizin nişanələrini qoruyan bu binalar şəhərimizin yaraşığıdır. Onların hər birinin öz tarixçəsi, "əfsanəsi" var.

Şirvanşahlar sarayını seyr et. Şəhərimizin fəxri olan bu tikili İçərişəhər adlanan ərazidə yerləşir. O, nağıllarda təsvir olunan sarayı xatırladır. Onu dövrəyə alan qala divarı əsl incəsənət əsəridir.

Qoşa qala qapısı

Qoşa qala qapısı üzərindəki fiqurlar haqqında məlumat topla.

Qoşa qala qapısının üzərindəki heyvan fiqurları (fraqment)

Sarayda yaşayanların geyimindəki bəzəklər tikilidə istifadə olunan naxışlara bənzəyir.

Şirvanşahlar sarayı

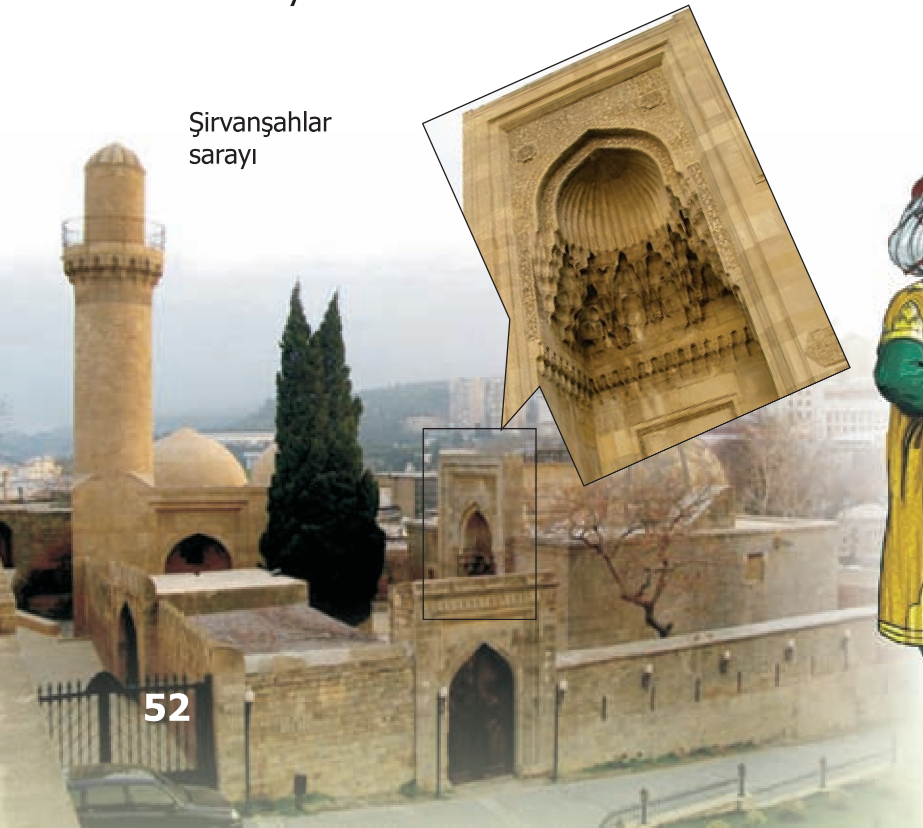

Qeyri-adi forması ilə digər tikililərdən fərqlənən əfsanəvi Qız qalası paytaxtımızın rəmzi sayılır. Küləklərə sinə gərərək, dəniz sahilində möhkəm dayanan bu tikilinin divarındakı xətvari çıxıntıların ritmi əfsanəvi cəngavərin zirehini xatırladır.

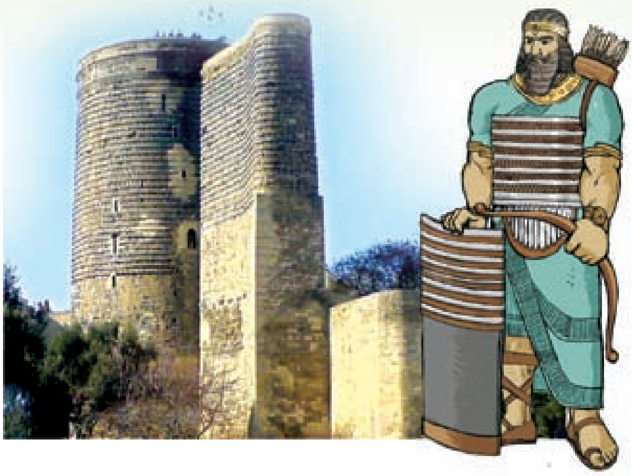

Qız qalası

Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasını seyr et. Qızılı rəngə boyanmış qoşa qüllənin milləri kralların tacını xatırladır. Bina ağ və qızılı rəngə boyanıb. Onun açıq rəngi və mütənasib forması var. Ağ rəngə boyanmış forma və detallar binaya xüsusi yaraşıq verir.

Azərbaycan Dövlət Filarmoniyası

Quaş, flomasterlər, pastel təbaşirlər, ağ, rəngli kağızlar və karton, müxtəlif kağız və ya plasmas qutular, PVA yapışqanı

Yeni memarlıq nümunəsi fikirləş və düzəlt.

Yaradacağın binanın formasının düzəldilməsində müxtəlif materiallardan istifadə etmək olar. Yaratdığın binanı naxışlarla bəzə.

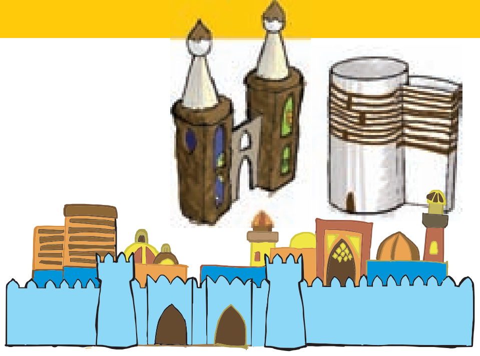

- Yaşadığın ərazidə hansı memarlıq abidələri var?
- Memarlıq abidələrində hansı formalar müşahidə olunur?

22 RƏSSAM VƏ TEATR

Kim teatrda olubsa, zalın işıqları sönərkən onu bürüyən sirli, möcüzəli hissi, yəqin ki, xatırlayır. Qaranlıq zalda işıq şüası ilə müşayiət olunan səhnə pərdəsi açılır və tamaşanın qəhrəmanları peyda olurlar. Səhnədə tamamilə yeni, qeyri-adi "həyat" başlayır. Orada baş verənlər həm doğru, həm də uydurmadır. Ona görə ki, teatr fantaziya, oyun aləmidir, möcüzəli teatr dünyasıdır.

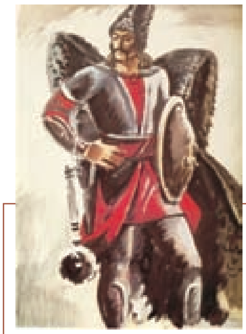

Koroğlu

Tanış ol

T. Salahov. "Koroğlu" operası üçün hazırlanmış eskizlər

"Həsən xanın sarayı" (dekorasiyanın eskizi)

Saray keşikçiləri (xarakter və libasların eskizi)

Koroğlunun silahdaşları (xarakter və libasların eskizi)

Tamaşa qəhrəmanlarının geyimi, onları əhatə edən səhnə elementləri **dekorasiyalardır**. Onların bu qədər canlı görünməsində rəssamın da əməyi var. O, dekorasiyaları fikirləşir, aktyorun geyinəcəyi kostyumun eskizini çəkir. Dekorasiyanı böyük ölçüdə hazırlamaq üçün, əvvəlcə onun kiçik ölçüdə ilk görüntülərini çəkir, yapışdırır, yapır. Yəni teatrın kiçikölçülü **maketini** hazırlayır.

Möcüzələr ölkəsində uşaqlar da yaddan çıxmayıb. Kukla teatrı adlanan bu ölkənin aktyorları kuklalardır. Onlar da gəzməyi, danışmağı, gülməyi və ağlamağı bacarırlar.

Yadda saxla

- **Maket** — fransız sözüdür, əvvəlcədən düzəldilmiş ilkin nümunədir.

Səhnədə kukla iplərin, çubuqların və ya əllərin köməyi ilə hərəkət edir. İplərin köməyi ilə canlanan kukla **marionetka,** ələ geyilən kuklalar isə **əlcək kukla** adlanır.

Tanış ol

Marionetka

Parçadan hazırlanmış kuklada barmaqların vəziyyəti

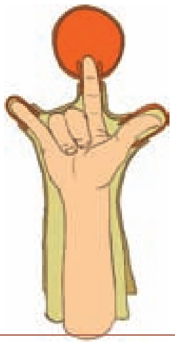

Əlcək kuklalar

Kukla yaratmaq üçün rəssam onun üzərində uzun müddət işləyir. Əvvəlcə, yaradılacaq kuklanın kağız üzərində rəsmi çəkilir: hərəkət tərzi, xarakteri, necə danışacağı təsəvvür edilir. Sonra isə o, parçadan və ya taxtadan hazırlanaraq bəzədilir.

Bu peşə çox sirlidir... Kukla rəssamı ən sadə materialları — kağızı, əsgini, düyməni, lələyi məharətlə təmtəraqlı geyimə çevirə bilir.

Sənətkar məsləhəti

Kuklaların obrazı və materialı müxtəlif olsa da, onları "canlandırmaq" üsulları eynidir.

Kağız paketdən hazırlanmış personaj

Kağız və iplərdən hazırlanmış personaj

Əl üzərində qrimlə çəkilmiş obrazlar

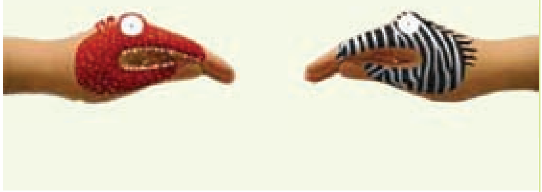

Quaş, flomasterlər, rəngli kağız, karton, PVA yapışqanı

Teatr geyiminin eskizini yarat. Bu, nağıl və ya sevdiyin qəhrəmanın geyimi də ola bilər.

Nümunələr

- Dekorasiya nədir?

23 KÜÇƏLƏRİMİZİN BƏZƏYİ — FƏNƏRLƏR

Qaranlıq düşərkən şəhərimizi fənərlər işıqlandırır. Onlar, sadiq keşikçilər kimi şəhərin küçə və meydanlarını qaranlıqdan qoruyur. Gündüz, şəhər oyananda onlar dincəlir, axşamlar yenidən işə başlayırlar.

Fənərləri seyr et. Onların hər birinin öz forması, bəzəkli "geyimi" var. Təəccüblü deyil, çünki onları da yaradan və bəzəyən rəssamdır.

Bax gör necə qeyri-adi fənərlərdir! Onlardan biri zınqırova, digəri damcıya oxşayır. Sırada üçüncü olan, samovara oxşayan fənər öz oturacağında təmkinlə dayanıb.

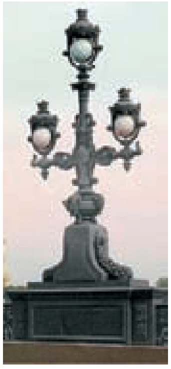

Soyuq parıltılı fənərlər isə qaranlıq gecədə şəhərdə lövbər salmış əfsanəvi gəminin fənərlərinə çox oxşayır.

Hər fənərin öz obrazı var. Bunu fənərin təbiətdə olan formalara — güllərə, ulduza, insana, fiqurlara bənzərliyindən müəyyən etmək olar.

Fənərləri forma və quruluşuna görə divardan da asmaq olar. Onlar yolların, körpülərin, park və meydanların bəzəyidir. Fənər hər tərəfə işıq saçan sənət əsəridir.

Rəngli karandaşlar, flomasterlər, pastel təbaşirlər

Yeni fənər formaları düşün və çək. Onların forma və quruluşuna diqqət yetir.

- Fənərlərin forma və quruluşu haqqında nə demək olar?

24 KÜÇƏ VƏ PARKDAKI HEYKƏLLƏR

İnsan və heyvanların ağacdan, gildən, gipsdən, daşdan, metaldan olan həcmli təsviri **heykəl** adlanır. Heykəl adətən **pyedestal,** yəni hündür və bəzədilmiş özül üzərində dayanır. Şəklin çərçivəsi kimi, pyedestal heykəli ətrafdan seçdirir. Tarixi şəxsiyyətlərə və hadisələrə həsr olunan heykəlləri **abidə** də adlandırırlar.

Abidə, portret, parklar üçün dekorativ heykəl **monumental heykəltəraşlıq** əsərlərinə aiddir. Heykəl-abidə möhkəm və ağır materiallardan — mərmər, qranit və xüsusi metal qarışığı olan tuncdan hazırlanır.

Dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin abidəsi. Bu heykəlin müəllifi Azərbaycanın Xalq rəssamı, heykəltəraş Fuad Əbdürrəhmanovdur.

Yadda saxla

- **Pyedestal —** fransız sözüdür, üzərində heykəl, sütün dikəldilən altlıq və ya özül.
- **Abidə —** ərəb sözüdür, tarixi şəxsə xatirə olaraq ucaldılan heykəl.
- **Monumental —** latın sözüdür, əzəmətli, möhtəşəm deməkdir.
- Heykələ hər tərəfdən baxmaq lazımdır, hətta o, balaca olsa belə.

Pyedestal nümunələrinə bax. Onlardan birini düzəlt.

Park heykəltəraşlığı isə tamamilə başqa aləmdir. Bu heykəllərin hazırlanmasında müxtəlif materiallardan istifadə olunur. Məsələn, ağacdan. Onu əhatə edən parkın yaşıllığı bu materiala olduqca yaxındır.

Metaldan hazırlanmış heykəllər isə parıldayaraq parkın yaşıllığını özündə əks etdirir.

Plastilin və ya gil

İstədiyin heykəli düzəlt və pyedestalın üzərində yerləşdir.

- Heykəltəraşlıq qrafika və rəngkarlıqdan nə ilə fərqlənir?
- Küçədəki və parkdakı heykəllərin fərqi nədədir?

25 PARK, BAĞ, BULVAR

Şəhəri park, bağ və bulvarsız təsəvvür etmək mümkün deyil. Onlar şəhərdə yaşıl adalara bənzəyir. Bulvar və parkda meşədəki kimi, yamyaşıl otlar bitir, ağaclar boy atır, quşlar oxuyur.

Lakin bura təbiətdən fərqlidir. Parkda qızılı qum səpilmiş cığırlar, qollu-budaqlı ağaclar, yaşıl ot və əlvan çiçəklərlə naxışlanmış qazon və ləklər var. Orada şar, piramida və qeyri-adi görünən digər formalarda qayçılanmış dekorativ kollar, fəvvarə və heykəllər görə bilərsən.

Dekorativ formada qayçılanmış kol və ağaclar

Fəvvarələr bağı (fraqment)

İnsan burada təbiəti öz məqsədinə uyğun dəyişdirir, onu istədiyi formaya salır. Hər hansı bir park yaradılanda ilk növbədə ondan necə istifadə olunacağı haqqında düşünülür.

Şəhərimizin ən böyük parkı olan Dənizkənarı bulvarı seyr et. Burada insanlar dincəlir, uşaqların əylənməsi üçün müxtəlif attraksionlar fəaliyyət göstərir.

Dənizkənarı bulvar (fraqment)

Uşaqlar üçün yaradılan park isə tamamilə başqadır. Orada həmişə sevinc və şənlik əhvali-ruhiyyəsi var. Dostlarının çəkdiyi təsvirlərə baxarkən sən onu duyacaqsan.

Quaş, pastel təbaşirlər

Təsəvvür etdiyin parkın rəsmini çək. Bu, nağıl qəhrəmanlarının parkı, zoopark və ya uşaqlar üçün şən, əyləncəli park da ola bilər. Rəsmin daha da maraqlı olması üçün park elementlərini çəkməyi də unutma.

Şagird rəsmləri. Əyləncə parkı (quaş)

- Park, bağ və bulvarın əhəmiyyəti nədir?
- Nə üçün qazonları biçirlər?

26 MUZEYLƏR

Bütün dövrlərdə sənətkarlar nadir incəsənət əsərləri yaratmışlar. Bu əsərlərin ən yaxşıları muzeydə saxlanılır. **Muzey**lər müxtəlif olur. Ölkəmizdə sayca ən çox olan diyarşünaslıq muzeyləridir. Orada bizim dövrə qədər insanların necə yaşadığını görə və öyrənə bilərsən.

Digər muzeylər də var: oyuncaq muzeyi, qab-qacaq muzeyi, kəlağayı muzeyi, hətta fənər muzeyi.

Ölkəmizin məşhur muzeylərindən biri Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyidir. Burada sənət əsərləri — xalça, zərgərlik və keramika məmulatları, xalq tikmələri, milli geyimlər və başqa **eksponatlar** saxlanılır.

Muzeyə daxil olarkən sanki möcüzələr aləminə düşürsən. Orada ölkəmizin və dünyanın tanınmış rəssam və heykəltəraşlarının yaradıcılığı ilə tanış olursan.

Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyi

Muzeylərdə sənət əsərləri nümayiş olunur, öyrənilir, bərpa edilir və qorunur.

Muzey zallarında müxtəlif **ekspozisiyaların** tərtibatı ilə rəssamlar məşğul olurlar. Zallarda hər zaman sakitlik hökm sürür.

Ekspozisiya (fraqment)

Divarlarda asılan, qızılı naxışlarla işlənmiş çərçivələrdəki irili-xırdalı rəsm əsərlərinin hər birində rəssam yaratdığı təkrarsız obrazlarla öz düşüncələrini ifadə edir.

Zaldan zala keçərkən insanlar çox astadan danışır, öz təəssüratlarını bölüşürlər. Seyr etdikləri əsərlərdə sənətkarların yaradıcılığına münasibət bildirir, kompozisiyanı, koloriti, onun əhvali-ruhiyyəsini də müzakirə edirlər.

Muzey zalları (fraqmentlər)

Yadda saxla

- **Muzey —** yunan dilində "muza", incəsənət və elm ilahəsi deməkdir. Tarixi, maddi və mənəvi dəyərlərin saxlandığı, qorunduğu, öyrənildiyi yerdir.
- **Eksponat** — muzeydə nümayiş etdirilən məmulat.
- **Ekspozisiya —** eksponatları nümayiş etdirmək üçün onların müəyyən qaydada düzülüşünə deyilir.

Muzeyi ziyarət edənlər insanın yaratdığı ən gözəl nümunələri seyr edir, yeni və maraqlı məlumatlarla tanış olur, daxilən zənginləşirlər.

Buraya gələn hər bir insan incəsənət dünyası ilə tanışlıqdan məmnun halda, xoş təəssüratlarla ayrılır.

Sənin də, yəqin ki, evdə balaca muzeyin var — açıqcalar, balaca maşınlar, gəlinciklər, əsgərlər və oyuncaq heyvanlar. Əgər onlara xüsusi guşə, ya rəf ayırsan və rahat seyr etmək üçün cərgə ilə düzərək dostlarına göstərə bilsən, balaca muzey alınar.

Muzeylər haqqında əlavə məlumat topla.

- Hansı Azərbaycan və dünya muzeylərini tanıyırsan?
- Muzey necə yaranır? Muzeyin yaradılmasında məqsəd nədir?

ÖZÜNÜ YOXLA

1. Memarlıq incilərinin adını söylə. Onlar haqqında bildiklərini danış.

2. Fənərlərin forması haqqında danış.

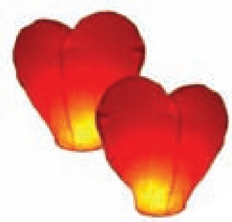

3. Monumental heykəltəraşlıq nümunələri haqqında bildiklərini şərh et.

Heykəl	Abidə	Dekorativ heykəl

4. Park, bağ və bulvar arasında fərq nədir?

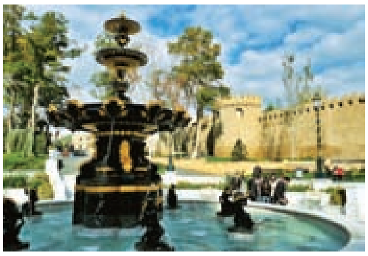

5. Eksponat və ekspozisiyanın fərqini izah et.

BURAXILIŞ MƏLUMATI

TƏSVİRİ İNCƏSƏNƏT – 3
Ümumtəhsil məktəblərinin 3-cü sinfi üçün
Təsviri incəsənət fənni üzrə dərslik

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər:	**Yeganə Qələndar qızı Cəlilova** **Kəmalə Əhməd qızı Cəfərzadə**
Dil redaktoru	**Kəmalə Cəfərli**
Nəşriyyat redaktoru	**Nailə Allahverdiyeva**
Bədii redaktor	**Taleh Məlikov**
Texniki redaktor	**Zeynal İsayev**
Dizayner	**Taleh Məlikov**
Rəssamlar	**Məzahir Hüseynov, Elmir Məmmədov**
Korrektor	**Aqşin Məsimov**

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin qrif nömrəsi:
2018-061

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi – 2018

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-nəşriyyat həcmi 6,8. Fiziki çap vərəqi 8. Səhifə sayı 64.
Kağız formatı $70\times100^{1}/_{16}$. Ofset kağızı. Məktəb qarnituru. Ofset çapı.
Tiraj 150563. Pulsuz. Bakı – 2018

“Bakı” nəşriyyatı
Bakı Az1001, H.Seyidbəyli küç. 30

Pulsuz

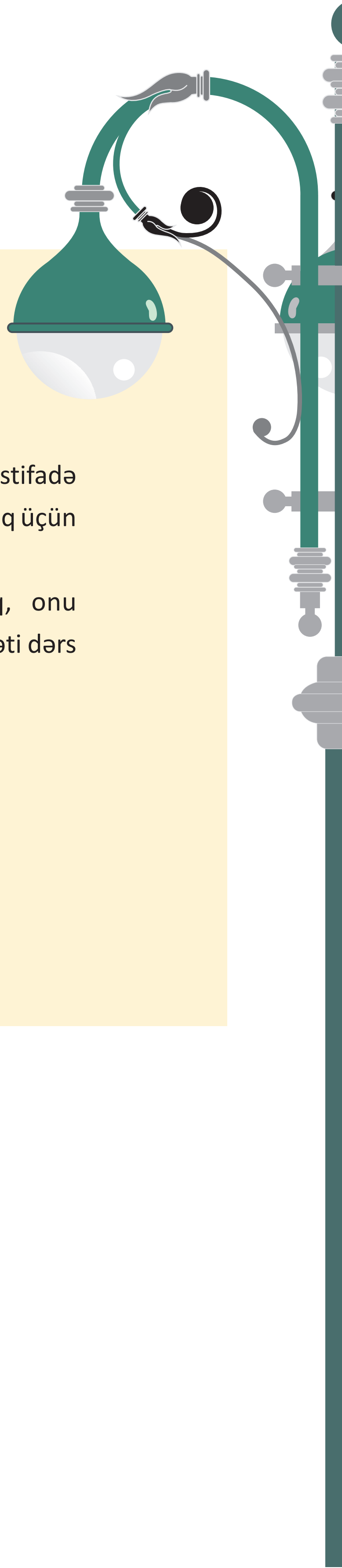

Əziz məktəbli !

Bu dərslik sənə Azərbaycan dövləti tərəfindən bir dərs ilində istifadə üçün verilir. O, dərs ili müddətində nəzərdə tutulmuş bilikləri qazanmaq üçün sənə etibarlı dost və yardımçı olacaq.

İnanırıq ki, sən də bu dərsliyə məhəbbətlə yanaşacaq, onu zədələnmələrdən qoruyacaq, təmiz və səliqəli saxlayacaqsan ki, növbəti dərs ilində digər məktəbli yoldaşın ondan sənin kimi rahat istifadə edə bilsin.

Sənə təhsildə uğurlar arzulayırıq!